

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΟΝΟΛΟΓΟΥΣ ΤΟΥ ΙΕΡΕΜΙΟΥ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ προσοχὴ τῶν ἐξηγητῶν τῆς Παλ. Διαθήκης στρέφεται μετ' ἰδιαιτέρας προσημίσεως πρὸς τὴν συμπαθεστάτην μορφήν τοῦ προφήτου Ἱερεμίου. Ἡ ἰδιαιτέρα δὲ αὕτη στροφὴ τῆς συγχρόνου ἡμῶν βιβλικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὸν ἤδη « ἐν μήτρῳ ἡγιασμένον » προφήτην (Ἱερ. α' 5, Σοφ. Σειρ. μθ', 7) ὑπενθυμίζει πῶς τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ συγχρόνου πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ὑψηλὴν θέσιν αὐτοῦ (Ματθ. ις' 14). Ἡ πολυμερὴς μάλιστα ἐξέτασις τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτου τούτου ὠδήγησε πολλοὺς ἐρευνητὰς εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίσουν αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον τῶν προφητῶν τῆς Π. Διαθήκης. Ἰδιαιτέρως δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔχουν ἀρχίσει νὰ ἐλκύνουν τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν τοῦ Ἱερεμίου τινὲς τῶν ἐν τῷ Α' μέρει τοῦ βιβλίου του ἐγκατεσπαρμένων παραδόξων, ἀλλὰ καὶ ἐκ πάσης ἐπόψεως σπουδαιότατων μονολόγων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἰδίᾳ ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς κ. Β. Βέλλας, ὅστις καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀσχολεῖται περὶ τὸν μέγαν τούτον προφήτην. Ἀκριβῶς δὲ ἡ παρακολούθησις τῆς μέχρι τοῦδε σχετικῆς πρὸς τοὺς μονολόγους τοῦ Ἱερεμίου ἐρεύνης ἐπεισεν ἡμᾶς νὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ τὸ θέμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου μόνον ἐλάχισται ἐπόψεις ἔχουν μέχρι τοῦδε ὅλως σποραδικῶς ἐξετασθῆ, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπάρχη καὶ εἰδικὴ περὶ αὐτοῦ μονογραφία.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι τοιοῦτο ἔργον πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ εὐκόλον· ἀλλὰ δὲν ἐδίστασαμεν, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν δυνάμεων, νὰ ἀναλάβωμεν τὴν προσπάθειαν ταύτην, καρπὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἡ παροῦσα πραγματεία, μὴ φιλοδοξοῦσα ἄλλο τι, εἰμὴ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μικρὰ τις συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος.

Ἐπὶ τούτῳ ἐθεωρήθη σκόπιμον νὰ ἐξετασθοῦν πρῶτον μὲν, οἷον εἰ εἰσαγωγικῶς, τὰ γενικὰ ζητήματα τῶν μονολόγων, οἷα εἶναι ἡ ἔννοια, αἱ μορφαὶ καὶ τὰ εἶδη τοῦ μονολόγου, καὶ δὴ ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὰ συγγενέστερα φιλολογικὰ εἶδη, ὡς καὶ ἡ φύσις τοῦ μονολόγου, ὡς ψυχολογικοῦ φαινομένου, δεύτερον δὲ τὰ εἰδικὰ προβλήματα τῶν μονολόγων τοῦ Ἱερεμίου, φιλολογικὰ τε καὶ ἐρμηνευτικὰ καὶ γενικώτερον θεολογικὰ καὶ αἰσθητικὰ, καὶ ἐν τέλει νὰ συναχθοῦν τὰ γενικὰ τῆς ἐρεύνης ἡμῶν συμπεράσματα.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν καὶ ἐκ τοῦ σχεδιαγράμματος τῆς παρουσίας

πραγματείας πρόδηλον καθίσταται, ἢ ἐκ τοσούτων πλευρῶν ἐξέτασις τοῦ θέματος τούτου, ἀπαιτοῦσα πείραν ὄχι μόνον ἐρμηνευτικὴν καὶ γενικώτερον θεολογικὴν, ἀλλὰ καὶ φιλολογικὴν καὶ ψυχολογικὴν καὶ αἰσθητικὴν, ἥτοι ἐργεῖμα ἡκιστα εὐχερὲς, μάλιστα διὰ πρωτόπειρον ἐρευνητὴν, καὶ διὰ τοῦτο ἐλπίζομεν ὅτι θέλει τοῦτο κριθῆ ἐπιεικῶς, ἰδίᾳ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, ὅπου, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ξένη σχετικὴ φιλολογία, ἵνα συμβουλευθῆ τις αὐτήν, πρὸ παντός δὲ προκειμένου περὶ τῆς ἐξετάσεως τοῦ μονολόγου ὡς ψυχολογικοῦ ἐν γένει φαινομένου καὶ ὡς φιλολογικοῦ εἴδους ἐν τῇ Παλ. Διαθήκῃ.

Καὶ διὰ μὲν τὴν ἐκθύμως παρασχεθεῖσαν εἰς ἡμᾶς διὰ τοσοῦτο δυσχερὲς ἔργον βοήθειαν ἐκφράζομεν καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας πρὸς τοὺς σεβαστοὺς καθηγητὰς ἡμῶν, κατὰ πρῶτον μὲν λόγον πρὸς τὸν κ. Β. Βέλλαν καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν Γερμανίᾳ κ. κ. Hamr, Rost, Maass, Westermann καὶ Eissfeldt. Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἐπιεικοῦς κρίσεως τῆς παρούσης διατριβῆς, ἃς ἐπιτραπῆ εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐχὴν, ὅπως ἡ μικρὰ αὕτη προσπάθεια δώσῃ παρ' ἡμῖν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐμβριθεστέρων καὶ πληρεστέρων μελετῶν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου φιλολογικοῦ καὶ ἐρμηνευτικοῦ θέματος.

N. Π. Μ.

I ΜΕΡΟΣ

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΟΝΟΛΟΓΟΥ *

1. ΓΕΝΙΚΑ 'Ο άνθρωπος αισθανθείς έκπαλαι την ανάγκην να εκφράσῃ τὰ ποικίλα συναισθήματα καὶ βιώματά του, ἐχρησιμοποίησεν ὡς

* ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Βάμβα Ν.*, Ρητορικὴ (ἔκδ. I. Βάμβα), Ἀθήναι 1856³.
Βαρδαλάχου Κ., Ρητορικὴ Τέχνη, Βιέννη 1815.
Birt T., Der Monolog und die Selbstanrede, (Rh. M. N. F. 80, 1931).
» » Zu Catulls Carmina minora (Phil. 63, 1904).
Bruns I., Marc Aurel (Vorträge und Aufsätze), München 1905.
Croiset A., M., Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας (μετάφρ. Α. Πουρνάρα), Ἀθῆναι 1938.
Goes A., Über das Gespräch, Hamburg 1954.
Gunkel H. - *Begriff*, Einleitung in die Psalmen, Göttingen 1933.
Heiler F., Das Gebet, München 1921⁴.
Hentze C., Die Monologe in den homerischen Epen (Phil. 63, 1904).
König E., Stilistik, Rhetorik, Poetik in Bezug auf die Biblische Literatur, Leipzig 1900.
Leo F., Der Monolog im Drama (Abh. Cött. G. Wiss. N. F. 10, 5 1908).
Meissner B., Die Babylonisch-Assyrische Literatur, Potsdam 1928.
Norden E., Die Antike Kunstprosa, Leipzig 1898.
» » Die Römische Literatur, Leipzig 1954⁵.
Οἰκονόμου Κωνστ., Τέχνη Ρητορικὴ, Βιέννη 1813.
Παπανικολάου Κ., Νεοελληνικὴ Καλολογία, Ἀθῆναι 1952.
Pieper M., Die Aegyptische Literatur, Potsdam 1927.
Prüchard J., Ancient Near Eastern Textes relating to the Old Testament, New Jersey 1955².
Schadewaldt W., Monolog und Selbstgespräch, Berlin 1926.
Schmid - Stählin, Geschichte der Griechischen Literatur, II, München 1934, III, 1940.
Schmidt H., Die religiöse Lyrik im A. Testament, Tübingen, 1912.
Staerk W., Lyrik, Göttingen 1920.
Τωμαδάκη Ν., 'Ο ἐσωτερικὸς διάλογος τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμ. Μελωδοῦ, Ἀθῆναι 1956.
Walzel O., Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters, Potsdam 1923.
Wendel T., Die Gesprächsanrede im griechischen Epos und Drama der Blütezeit, Stuttgart 1929.
Westermann Cl., Das Loben Gottes in den Psalmen, Berlin, 1953.
» » Struktur und Geschichte der Klage im A. T. (Z.A.W. N. F. 25, 1954).
Ζαλούχου Δ., Ἐπίτομος Καλολογία, Ἀθῆναι 1885⁴.

τρόπον ἐκφράσεως καὶ τὸν λόγον, τὸν προφορικὸν κατ' ἀρχάς, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ καὶ τὸν γραπτόν. Ἡ δὲ ἀνάγκη ἢ ὠθήσασα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου εἶναι ἢ ἀνάγκη ἢ κοινωνικὴ, ἥτις οὐσα συναφῆς καὶ πρὸς τὴν κοινωνικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φαινόμενον πανανθρώπινον, ὅσον καὶ ὁ λόγος. Ἡ χρῆσις τοῦ λόγου ποικίλλει ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐπικοινωνῇ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ δὴ πρὸς προσωπικόν τι ἀντικείμενον, χρησιμοποιεῖ τὸν **δ ι ἄ λ ο γ ο ν**, ἐνῶ ὅταν τὸ ἀντικείμενον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται εὐρίσκεται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ κόσμον ἢ εἶναι ἀφηρημένον τι, π.χ. ἰδέα τις κλπ., ἔχομεν **μ ο ν ὀ λ ο γ ο ν**.

Ὁ μονόλογος ἐκαλλιεργήθη ἔν τε τῇ θύραθεν καὶ τῇ ἱερᾷ λογοτεχνίᾳ, εἰς τὴν ὁποῖαν περιλαμβάνονται καὶ οἱ μονόλογοι τοῦ Ἱερεμίου. Πρὶν ἢ ὅμως χωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν μονολόγων τούτων, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἀσχοληθῶμεν ἐπ' ὀλίγον περὶ τὰς εἰρημένας δύο μορφὰς τοῦ λόγου, ἥτοι τὸν **δ ι ἄ λ ο γ ο ν** καὶ τὸν **μ ο ν ὀ λ ο γ ο ν**, καθὼς καὶ περὶ τὴν μεταξὺ ἀμφοτέρων σχέσιν. Ἡ δὲ ἐξέτασις αὕτη ἔχει σκοπὸν νὰ διασαφηνίσῃ τὰς μορφὰς ταύτας τοῦ λόγου καὶ νὰ εἰσαγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὰ διάφορα προβλήματα τούτων, ὧν ἡ γνῶσις εἶναι ἀπαραίτητος, διὰ τὴν ἐν τῷ Π μέρει ἀνάλυσιν τῶν μονολόγων τοῦ Ἱερεμίου.

2. Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ Ἐν πρώτοις θέλομεν ἐξετάσει τὸν **δ ι ἄ λ ο γ ο ν**, διασαφούντες τὴν ἔννοιαν καὶ διακρίνοντες τὰς μορφὰς, ὡς καὶ τὰ εἶδη αὐτοῦ.

α) Ἐννοια τοῦ διαλόγου. Ὁ διάλογος ἢ συζήτησις ἢ συνομιλία ἢ συνδιάλεξις, εἶναι ἢ ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ διαλέγεσθαι μεταξὺ δύο ἢ καὶ περισσοτέρων προσώπων, ἐκ περιτροπῆς ὅμως διαλεγόμενων¹. Ἐὰν ἔχομεν τρία ἢ περισσώτερα πρόσωπα συμμετέχοντα ταυτοχρόνως εἰς τὴν συνομιλίαν, δὲν πρόκειται πλέον περὶ διαλόγου (τρίλογος κλπ.)². Ἀντιθέτως δὲ ἡ παρουσία τριῶν προσώπων δὲν ἀλλοιοῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ διαλόγου, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν λαμβάνουν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν συζήτησιν, ἥτις περιορίζεται εἰς τὴν ἐναλλάξ συμμετοχὴν μόνον δύο ἐκ τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά. Κατὰ τὴν συζήτησιν τὰ ἐκάστοτε ὁμιλοῦντα πρόσωπα ἐκδηλώνουν τὰ αἰσθηματά των, διατυπώνουν τὰς σκέψεις των καὶ ἐκφράζουν τὰς ἀντιλήψεις των, αἱ ὁποῖαι συνήθως δὲν συμπίπτουν, πολλάκις δὲ εἶναι καὶ ἀντίθετοι. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ συνήθης **σ κ ο π ὀ ς** τοῦ διαλόγου εἶναι ἢ προσπάθεια ἄρσεως τῶν ὑφισταμένων ἀντιθέσεων καὶ διαφορῶν

1. Πρβλ. W. Schmid-Stählin : Geschichte der Griechischen Literatur: τόμ. II, σελ. 121, τόμ. III, σελ. 783, πρβλ. καὶ Κ. Παπανικολάου : Νεοελληνικὴ Καλλιολογία, σελ. 241 ἐξ.

2. Πρβλ. W. Schmid-Stählin : μν. ἐργ. τόμ. II, σελ. 591.

καὶ ἡ συμφωνία (τὸ « ὁμολογεῖν ») ¹ μεταξὺ τῶν συνομιλούντων προσώπων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατὰ τὴν συνδιάλεξιν διατυπωθειῶν ἀντιλήψεων καὶ συναισθημάτων καὶ τοῦ ἀμοιβαίου ἐλέγχου αὐτῶν. Ὁ δὲ σκοπὸς οὗτος κρύπτεται ὑπὸ τὴν προσπάθειαν τῆς ἀλληλοεπιδράσεως, ὡς καὶ αὐτῆς ἐστὶ τῆς φιλικῆς ἢ καὶ ἐχθρικῆς, μεγάλῃς ἢ μικραῖς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν διαλεγομένων ².

β) Μορφαὶ τοῦ διαλόγου. Ἐξ ἐπόψεως διαλεγομένων προσώπων διακρίνομεν ἐξωτερικὸν ἢ πραγματικὸν καὶ ἐσωτερικὸν ἢ πλασματικὸν διάλογον. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐξωτερικοῦ διαλόγου ἀρκούμεθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι οὗτος εἶναι ἡ γνωστὴ μορφή τοῦ πραγματικοῦ διαλόγου, ὅπου δηλαδὴ πραγματικῶς συνομιλοῦν δύο διάφορα πρόσωπα. Ὁ δὲ ἐσωτερικὸς διάλογος ³ φαινομενικῶς μόνον προϋποθέτει δύο συνδιαλεγόμενα πρόσωπα, ἐνῶ ἐν τῇ πραγματικότητι εἷς μόνον εἶναι ὁ ὁμιλῶν ἐκ μέρους τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ κόσμῳ ὑπαρχόντων καὶ ἔναντι ἀλλήλων ἰσταμένων δύο προσώπων, ἐν ἄλλοις λόγοις πρόκειται περὶ πλασματικοῦ ἢ φανταστικοῦ διαλόγου. Ὁ διάλογος οὗτος διεξάγεται ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ συνειδήσει τοῦ ὁμιλοῦντος, ὅστις ἐναλλάξ παρουσιάζει τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια παριστᾷ ὡς συζητοῦντα καὶ εἰς τὸ στόμα τῶν ὁποίων θέτει τὰς καταλλήλους ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις, προσδίδων οὕτω ζωηρότητα, φυσικότητα καὶ κίνησιν εἰς ὅσα ὁ ἴδιος θέλει νὰ ἐκφράσῃ. Ἐνίοτε τὴν θέσιν τοῦ ἐνὸς τῶν οὕτω πλασματικῶς συνομιλούντων προσώπων κατέχει ὁ ἴδιος ὁ ὁμιλῶν, ἐν γένει δὲ τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου τούτου δυνατὸν νὰ εἶναι πραγματικά, ἀλλὰ καὶ φανταστικά. Ὁ ἐσωτερικὸς διάλογος χαρακτηρίζεται ἀπλῶς ὡς διάλογος ⁴ ἢ ὡς διαλογισμὸς ⁵ κλπ. Ἡμεῖς προτιμῶμεν τὸν ἐν ἀρχῇ δοθέντα χαρακτηρισμὸν « ἐσωτερικὸς διάλογος », διότι ὁ μὲν ὅρος διάλογος δὲν προσδιορίζει ἀκριβῶς τὴν μορφήν, ὁ δὲ διαλογισμὸς εἶναι εὐρὺς περιλαμβάνων, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ἄλλας μορφὰς τοῦ λόγου ⁶.

γ) Εἶδη τοῦ διαλόγου. Ἀναλόγως τῆς ὕψους καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ὁ διάλογος δύναται νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς δύο κυρίως εἶδη, ἧτοι εἰς τὸν φιλολογικὸν καὶ εἰς τὸν φιλοσοφικόν. Ὁ φιλολογικὸς διάλογος εἶναι ὁ πλέον διαδεδομένος. Ὡς βάσις αὐτοῦ ὑπόκειται

1. Sshmid - Stählin : μν. ξ., τόμ. III, σελ. 219-220.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. II, σελ. 121.

3. Πρβλ. Ν. Τωμαδάκη : Ὁ ἐσωτερικὸς διάλογος τῶν ὕμνων τοῦ Ρ. Μελωδοῦ Πρβλ. Τ. Βirt : Der Monolog und die Selbstanrede (Rh. M. N. F. 80), σελ. 249.

4. Κ. Οἰκονόμου : Τέχνη Ρητορικῆς (Βιβλ. Γ'), σελ. 232, Τ. Βirt : μν. ἔργ., σελ. 249.

5. Κ. Βαρδαλάχου : Ρητορικὴ Τέχνη, σελ. 185, Κ. Παπανικολάου : μν. ἔργ., σελ. 124.

6. Πρβλ. G. v. Wilprecht : Sachwörterbuch der Literatur : « Dialogismus ».

ὁ συνήθης διάλογος τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ ἀπαντᾶ εἰς διάφορα εἶδη τῆς παγκοσμίου γραμματείας, εἴτε αὐτοτελῶς (ὡς π.χ. ἐν τῷ δράματι), εἴτε ὡς ἀφηγηματικὸς διάλογος¹ (ὡς π.χ. ἐν τῷ ἔπει, τῇ ἱστοριογραφίᾳ κλπ.). Χαρακτηριστικὸν τοῦ φιλολογικοῦ διαλόγου εἶναι ἡ φυσικότης καὶ τὸ αὐθόρμητον καὶ ἡ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔλλειψις προδιαγεγραμμένου σκοποῦ. Ἐνταῦθα γίνεται μὲν χρῆσις τοῦ νοῦ, κυριαρχεῖ ὁμως συνήθως τὸ συναίσθημα. Ἀντιθέτως ὁ φιλοσοφικὸς διάλογος διακρίνεται διὰ τὸν σκοπὸν, πρὸς ὃν κατατείνει. Δὲν εἶναι δὲ οὗτος αὐθόρμητος καὶ ἔδραν ἔχει τὸν νοῦν, ἂν καὶ πολλακίς συμμετέχει καὶ τὸ συναίσθημα, τοῦτο δὲ ἵνα καταστῇ φυσικώτερος καὶ πλησιάζῃ οὕτω τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν χάριν τοῦ φιλολογικοῦ διαλόγου. Τοῦ εἶδους τούτου γίνεται χρῆσις ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ τὴν μεγίστην ἀνάπτυξιν του, εὐρίσκει ὁ διάλογος οὗτος κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Σωκράτους², μάλιστα δὲ ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις.

Ἀρχαιότερος τῶν δύο διαλόγων εἶναι ὁ φιλολογικὸς, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχὴν δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἐπακριβῶς. Ἀκριβῶς δὲ ὡς ἀρχαιότερος εἶναι μᾶλλον ἀνεπιτήδευτος, φυσικώτερος καὶ ἀπλούστερος. Παραδείγματα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἔχομεν ἤδη ἐν τῷ Ὀμηρικῷ ἔπει³. Ὁ δὲ φιλοσοφικὸς διάλογος δὲν φαίνεται ἔχων ὡς πατρίδα του τὴν Ἑλλάδα, παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ὅτι εἰσηγητὴς του ὑπῆρξεν ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης καὶ ὁ Ἀλεξάμενος ὁ Τήσιος⁴. Μέχρι στιγμῆς ἡ παλαιότερα διαλογικὴ μορφή, τὴν ὁποίαν κατέχομεν, εἶναι ἡ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρεθεῖσα καὶ εἰς τὴν τρίτην χιλιετηρίδα π.Χ. ἀναγομένη «Ὁμιλία ἐνὸς κουρασμένου ἐκ τῆς ζωῆς μετὰ τῆς ψυχῆς του»⁵, περὶ ἧς θὰ γίνῃ καὶ ἰδιαιτέρος λόγος κατωτέρω. Ἐκτατε δὲ ἡ παγκόσμιος λογοτεχνία καὶ ἡ φιλοσοφοῦσα ἀνθρωπότης δὲν ἔπαυσαν χρησιμοποιοῦσαι τὸν διάλογον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξεφράσθησαν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ποικιλώτατα βιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων μέχρι τῶν πλέον συνθέτων.

Τέλος ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει σπουδαίότητα τοῦ διαλόγου, ὡς φιλολογικοῦ εἶδους, ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι αὕτη εἶναι μεγίστη, διότι δίδει ζωηρότητα καὶ κίνησιν καὶ εἰς τὴν πλέον ἀνιαρὰν ὑπόθεσιν καὶ ὑποβοηθεῖ νὰ ἀξιολογήσωμεν τὰ ἐν αὐτῷ συμμετέχοντα πρόσωπα, τῶν ὁποίων τὰς ἰδέας καὶ τὰ συναίσθηματα ἀκούομεν, ἄνευ τῆς ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐκθέσεως δημιουργουμένης μονοτονίας.

Ἰδιαιτέρως ὁ ἐσωτερικὸς διάλογος ἐπιτρέπει νὰ διεισδύσωμεν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐνδομύχους σκέψεις καὶ νὰ λάβωμεν γνώσιν καὶ τῶν βαθυτέρων

1. Πρὸβλ. Κ. Παπανικολάου: μν. ἔργ., σελ. 241 ἐξ., ἐνθα ὁ λόγος α) περὶ Πλατωνικοῦ ἢ τῆς ἀμέσου συναναστροφῆς καὶ β) περὶ διηγηματικοῦ.

2. Schmid-Stählin: μν. ἔργ., τόμ. III, σελ. 219 ἐξ.

3. Ἐνθ' ἄνωτ., σημ. 2.

4. Πρὸβλ. Κ. Παπανικολάου: ἐνθ' ἄνωτ.

5. Πρὸβλ. Schmid-Stählin: μν. ἔργ., σελ. 219, σημ. 2.

συναισθημάτων, ἅτινα ἴσως δὲν εἶναι σαφῶς γνωστά, οὐδὲ εἰς αὐτὸν τὸν διαλεγόμενον. Γ' ν ὡ ρ ι σ μ α τέλος τοῦ ἑσωτερικοῦ διαλόγου εἶναι ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ « πιστεύω » τοῦ ὁμιλοῦντος. Ἡ δὲ καὶ ἀπὸ αἰσθητικῆς ἐπόψεως ἀξιολογώτατη, ὅσον καὶ ἀσυνήθης αὕτη μορφή ἀποτελεῖ, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὴν γέφυραν μεταξὺ διαλόγου καὶ μονολόγου.

δ) Διάλογος καὶ Προσευχή. Ἀναλύοντες τὴν μορφήν τῆς προσευχῆς, εὐρίσκομεν πολλὰς ὁμοιότητες μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνωτέρω ἐξετασθέντος διαλόγου. Αἱ δὲ ὁμοιότητες αὗται προδίδουν τὴν συγγένειαν ἀμφοτέρων καὶ δὴ τὴν ἐξάρτησιν τῆς προσευχῆς ἀπὸ τοῦ διαλόγου ἐξ ἐπόψεως φιλολογικῆς τε καὶ ψυχολογικῆς. Καὶ ἐν πρώτοις, ὡς παρατηρεῖ ὁ Heiler ἐν τῷ κλασσικῷ ἔργῳ του «Das Gebet», «ἐκάστη προσευχή εἶναι μία στροφή (Hinwendung) τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μίαν ἄλλην ὑπαρξιν» καὶ «ὁμιλία τοῦ ἐγὼ πρὸς ἓν σὺ ἀνθρωπομορφοποιούμενον συνήθως»¹. Τοῦτο συμβαίνει διότι κατὰ τὴν προσευχὴν ὑπάρχουν αἱ ἐξῆς δύο ἑσωτερικαὶ προϋποθέσεις, ἦτοι πρῶτον μὲν ἡ πίστις εἰς Θεὸν προσωπικὸν καὶ πολλακίς ἀνθρωπομόρφως νοούμενον καὶ δεύτερον ἡ ἑσωτερικὴ βεβαιότης περὶ τῆς κατὰ τὴν προσευχὴν παρουσίας τοῦ Θεοῦ². Ἐνεκα τούτου, ἔχομεν ἐν τῇ π ρ ο σ ε υ χ ῇ διάλογον μεταξὺ τοῦ προσευχομένου ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ³.

Θεωροῦντες συστηματικώτερον πῶς τὴν προσευχὴν, βλέπομεν ὅτι αὕτη ἀναλύεται εἰς ἀζῶσαν ἀναφορὰν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἄμεσον συνάφειαν, ἑσωτερικὴν ἐπαφήν, προσωπικὴν σχέσιν, ἀμοιβαίαν ἀνταλλαγὴν, συνομιλίαν, συναναστροφὴν, κοινωνίαν, συνένωσιν μεταξὺ ἐνὸς ἐγὼ καὶ ἐνὸς σὺ »⁴. Ὅθεν κατὰ τὴν προσευχὴν πληροῦνται οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι, ἵνα ἔχωμεν διάλογον. Ὑπάρχει δηλαδὴ καὶ τὸ ὁμιλοῦν « ἐγὼ », ὅσον καὶ τὸ « σὺ », τὸ ὁποῖον εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ Θεός. Διότι καὶ τὸ γεννώμενον εὐλογον ἐρώτημα, ἐάν καὶ κατὰ πόσον τὸ « σὺ » τοῦτο ὁμιλῆ, εὐρίσκει τὴν ἀπάντησίν του εἰς ὅσα ἀνωτέρω ἀναλύοντες τὴν προσευχὴν ἀνεφέρομεν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ εἰς τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀκούηται ἡ ἀπάντησις τοῦ « σὺ », ὡς συμβαίνει μὲ τὸ « ἐγὼ ».

Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς προσευχῆς, ὅστις εἶναι κατ' ἐξοχὴν πνευματικός, εὐλογον εἶναι ἡ ἀπάντησις τοῦ « σὺ » (Θεός) νὰ ἀκούηται μᾶλλον διὰ τῶν ἑσωτερικῶν αἰσθήσεων καὶ δὴ διὰ τῶν πνευματικῶν ὧτων τῆς εὐσεβοῦς

1. Σελ. 490.

2. F. Heiler : Das Gebet, σελ. 210 καὶ 213.

3. Πολλάκις ἐν ταῖς εἰδωλολατρικαῖς θρησκείαις τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ δυνατὸν νὰ κατέχουν οἱ προπάτερες τοῦ προσευχομένου, ὡς παρατηρεῖ ὁ Heiler ἐν μν. ἔργ., σελ. 51, 52. Πρβλ. A. Vetter : Natur und Person, σελ. 256.

4. A. Vetter : «Den betenden wird im Wart die Gottheit unmittelbar gegenwärtig und seine Begegnung mit sich selbst vollzieht sich vor einem unbedingten Du...», μν. ἔργ., σελ. 256.

καρδίας τοῦ προσευχομένου καὶ οὐχὶ διὰ τῶν σωματικῶν¹. Ἀλλὰ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις τὸ ὁμιλοῦν θεῖον « σὺ » ἀκούεται καὶ δι' αὐτῶν ἔτι τῶν σωματικῶν ὤτων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν θείαν ἀποκάλυψιν, ὅπου ἔχομεν τὰς περιπτώσεις τοῦ Ἀβραάμ ἢ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν Προφητῶν κλπ., ἐξ ὧν γέμει ἡ Ἀγ. Γραφή², περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι ἔτι μᾶλλον δικαιολογοῦν τὸν χαρακτῆρα τῆς προσευχῆς, ὡς διαλόγου μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου.

Ἡ προσευχὴ ἐξεταζομένη ἐξελικτικῶς, διακρίνεται εἰς δύο εἶδη. Τὸ πρῶτον εἶδος εἶναι ἡ ἀπλῆ προσευχή, ἡ καὶ ἀρχαιότερα μορφή αὐτῆς, εἰς ἣν καὶ ἀναφέρονται τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρω περὶ προσευχῆς λεχθέντων, καὶ ἥτις εἶναι αὐθόρμητος καὶ πηγαία, διακρινομένη διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ φυσικότητα τῶν λόγων καὶ σχημάτων αὐτῆς. Εἶναι δηλαδὴ ἡ σ υ ν ἠ θ η ς καὶ τελείως προσωπικὸν χαρακτῆρα ἔχουσα προσευχὴ τῆς εὐσεβοῦς ψυχῆς, ὅταν τις προσεύχηται κατ' ἰδίαν καὶ ἄνευ τυπικοῦ (ritus). Τὸ δὲ δευτέρον εἶδος εἶναι ἡ σ τ ε ρ ε ὅ τ υ π ο ς προσευχὴ μετὰ τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῆς. Χαρακτηριστικὸν τῆς προσευχῆς ταύτης εἶναι ἡ συστηματικότης, ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὸ περιεχόμενον, ὅπερ εἶναι καθωρισμένον ἐκ τῶν προτέρων³.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς προσευχῆς ἐξεταστέα καὶ δύο ἄλλα φιλολογικὰ εἶδη εὐρύτατα διαδεδομένα ἀνά τὴν παγκόσμιον θρησκευτικὴν γραμματείαν⁴. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ Ὑ μ ν ο ς, ὅστις περιλαμβάνει πάσας ἐκεῖνας τὰς ἐνότητας, ἐν αἷς τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον εἶναι ἡ ὕμνησις καὶ δοξολογία τοῦ Θεοῦ⁵. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ σκοπὸς τοῦ ὕμνου εἶναι ἡ ὕμνησις τοῦ Θεοῦ ὡς παντοδυνάμου, πανσόφου καὶ παναγάθου. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Ed. Norden, ὁ ὕμνος « γεννᾶται ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνάγκης νὰ ἐξυμνήσῃ τις ἐν ποιήματι τὸν δημιουργὸν καὶ τὰ ἔργα του »⁶. Τὸ φιλολογικὸν εἶδος τῶν ὕμνων ἀπαντᾷ παρ' ἅσασιν τοῖς λαοῖς καὶ τοῖς πολιτισμοῖς τῆς ἀνθρωπότητος⁷.

1. F. Heiler : μν. ἔργ., σελ. 231.

2. Αἱ γνωσταὶ περιπτώσεις τῆς θεοφανείας, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἀπλῶς καὶ μόνον ἀναφέρονται ἐνταῦθα, χωρὶς νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ φαινομένου τούτου.

3. Ἐκτὸς τῆς γενικῆς ταύτης διακρίσεως, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκομεν ἐν τῷ μοναδικῷ, εἰς τὸ εἶδος του, ἔργῳ τοῦ Heiler, τὴν προσευχὴν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν καὶ εἰς ἀ τ ο μ ι κ ἦ ν καὶ ὁ μ α δ ι κ ἦ ν, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἰ δ ι ω τ ι κ ἦ ν καὶ δ η μ ο σ ί α ν κλπ.

4. Περὶ αὐτῶν ποιεῖται σύντομον καὶ διαφωτιστικὸν λόγον ὁ R. Kittel : Die Psalmen, σελ. XXV ἐξ. κλπ.

5. F. Heiler : μν. ἔ., σελ. 168, ἐπίσης R. Kittel : μν. ἔ., σελ. XXXVII, Staerk : Lyrik, σελ. 16, Gunkel-Begrich : Einleitung in die Psalmen, σελ. 32, 70 ἐξ. κλπ., C1. Westermann : Das Loben Gottes in den Psalmen, σελ. 8 ἐξ. κλπ., O. Eissfeldt : Einleitung in das Alte Testament, σελ. 123 κλπ.

6. Die Antike Kunstprosa, σελ. 841.

7. R. Kittel : μν. ἔργ., σελ. XXV, Staerk : μν. ἔργ., σελ. 210 ἐξ., C1. Westermann : μν. ἔργ., σελ. 11, 24 κλπ., ἐπίσης F. Heiler : μν. ἔργ., σελ. 183 ἐξ.

Καίτοι ὅμως ἡ διάθεσις πρὸς ὕμνησιν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον αὐθόρμητος καὶ πηγαία, δὲν περιορίζεται ἐν τῇ σφαίρᾳ ταύτῃ τοῦ συναισθήματος, θὰ ἔλεγέ τις, ἀλλὰ δέχεται καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ νοῦ, ἔστω καὶ ἐν τῇ προσπαθείᾳ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκφράσῃ τὰ ὑπερεκχειλίζοντα τὴν καρδίαν του συναισθήματα εὐλαβείας, θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης. Ἐνταῦθα γίνεται χρῆσις τοῦ νοῦ, προσπαθοῦντος νὰ διερμηνεύῃ τὰ πλοῦσια ταῦτα συναισθήματα διὰ λόγων καταλλήλων καὶ ἐκφράσεων ἐπιτυχῶν ἐν τῷ Ὑμνῷ, ὅστις οὕτως ἐξελισσόμενος φθάνει μέχρι τοῦ νὰ ἀκολουθῇ ὠρισμένον, ὡς καὶ ἡ προσευχή, τύπον¹. Ὁ τύπος (ritus) εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γενεσιουργὸν αἰτίαν τῶν ὕμνων, ἣτις εἶναι ἡ πηγαία ἐκφρασις τῶν διαφόρων συναισθημάτων θαυμασμοῦ, ὑποταγῆς, ἀφοσιώσεως, εὐγνωμοσύνης κλπ., εἰς ἃ καὶ ἐν τέλει ἀναλύεται ὁ ὕμνος.

Τὸ δεύτερον τῶν ἐξεταζομένων εἰδῶν ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς προσευχῆς εἶναι ὁ θ ρ ῆ ν ο ς². Πολλοὶ θέλουν τοῦτον ὡς ὑποδιαίρεσιν καὶ παραλλαγὴν τοῦ Ὑμνου³, ἄλλοι δὲ ὡς αὐτοτελὲς φιλολογικὸν εἶδος⁴. Ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τῶν θρήνων εἶναι ἡ ἔντονος ἐκφρασις παραπόνου, ἣτις εἶναι καὶ τὸ προσδίδον εἰς αὐτοὺς τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ κύριον θέμα. Τὸ παράπονον τοῦτο, ἢ πολλὰκις σειρὰ παραπόνων, προέρχονται ἐκ διαφόρων αἰτίων καὶ πλημμυρίζουν τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ὑπὸ τὴν πίεσιν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τὸ βάρος δυσκολιῶν καὶ κινδύνων, στρέφεται πρὸς τὸν Θεὸν του καὶ ἀφοῦ ἐκθέσῃ τὰ ὅσα συμβαίνουν εἰς αὐτὸν καὶ ἐκφράσῃ τὰ παράπονά του, ἐπικαλεῖται ἐν ἐμπιστοσύνῃ τὴν θεϊκὴν ἀντίληψιν, ἣτις θὰ τὸν λυτρώσῃ. Πολλὰκις δὲ τὸ παράπονον εἶναι ἐντονώτατον καὶ ἔχει θρηνώδη χαρακτήρα στρεφόμενον κατὰ τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ αἰτιᾶται διότι τὸν ἐγκατέλιπεν ἐν μέσῳ τῶν διαφόρων ἐχθρῶν⁵. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο συντεταγμένοι ἐνόητες ὠνομάσθησαν θ ρ ῆ ν ο ι (Klagen, Lamentationen). Ἐν δὲ τῇ Π. Διαθήκῃ εὐρίσκεται πλῆθος τοιούτων θρήνων καὶ ὕμνων, οἵτινες ὑποδιαιροῦνται εἰς διάφορα εἶδη, ἀναλόγως τῶν παραλλαγῶν, εἰς ἃς ἀπαντοῦν.

Καὶ τὰ δύο ἀνωτέρω ἐξετασθέντα φιλολογικὰ εἶδη τῆς θρησκευτικῆς φιλολογίας ἀνήκουν εἰς τὴν προσευχὴν, διότι προϋποθέτουν τὴν ἰδιαιτέραν καὶ στενὴν προσωπικὴν σχέσιν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,

1. F. Heiler : μν. ἔργ., σελ. 182 ἐξ. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἔχει δημιουργηθῆ ὀλόκληρος φιλολογία.

2. Καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐπίσης ἐδημιουργήθη πλουσιωτάτη φιλολογία. Ἡμεῖς θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὴν νεωτέραν καὶ ἐμπεριστατωμένην μελέτην τοῦ C. Westermann : Struktur und Geschichte der Klage im A. T.

3. R. Kittel : μν. ἔργ., σελ. XXVII, F. Heiler : μν. ἔργ., σελ. 175, 177, 181 κλπ.

4. Gunkel-Begriff : ἐνθ' ἄνωτ., κλπ.

5. Περὶ τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τοῦ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἰδιαιτέρας διαμεμορφωμένου φιλολογικοῦ εἶδους τῶν θ ρ ῆ ν ω ν πρβλ. καὶ Baumgartner : Die Klagegedichte des Jeremia, σελ. 7 κλπ., Westermann : Das Loben Gottes in den Psalmen, σελ. 48, τοῦ αὐτοῦ : Struktur und Geschichte der Klage, σελ. 48 κλπ.

ήτις, ως και ανωτέρω είδομεν, εύρίσκει τήν έκφρασίν της εἰς τήν προσευχήν ¹. Θά ἠδυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ σχέσις τῶν δύο τούτων ειδῶν πρὸς τήν προσευχήν εἶναι ὡς ἡ σχέσις ειδῶν πρὸς γένος. Περὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ Heiler παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ὕμνος (εἰς ὃν, ὡς είδομεν, περιλαμβάνει καὶ τὸν θρῆνον) « δὲν εἶναι οὔτε σκέψις (Meditation) οὔτε ὁμιλία, ἢ μονόλογος, οὔτε ἔπος, ἀλλὰ πραγματικὴ προσευχή » ². Ἰσχύουν δὲ διὰ τε τὸν ὕμνον καὶ διὰ τὸν θρῆνον, ὅσα ανωτέρω περὶ τῆς σχέσεως διαλόγου πρὸς τήν προσευχήν ἐλέχθησαν, διότι εἶναι εὐλογον, ἐφ' ὅσον ἐχαρακτηρίσαμεν ἐκείνην ἐξ ἐπόψεως φιλολογικῆς μορφῆς ὡς διάλογον, νὰ ἰσχύη τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὰ δύο ὡς ἄνω είδη, ἤτοι τὰς ἐπὶ μέρους μορφὰς τῆς προσευχῆς. « Ὅτι δὲ ὁ τε ὕμνος καὶ ὁ θρῆνος εἶναι διάλογος ἐν τῇ ἐννοίᾳ, τὴν ὁποῖαν είδομεν καὶ ανωτέρω, πείθεται τις ἀναγινώσκων τούτους ἐν τῇ Παλ. Διαθήκῃ, ἀλλὰ καὶ ὅπου ὑπάρχουν τοιοῦτοι ἐν τῇ θρησκευτικῇ γραμματείᾳ τῶν διαφόρων λαῶν. Ἐνιοὶ δὲ μεξικανικοὶ καὶ βεδικοὶ ὕμνοι εἶναι συντεταγμένοι εἰς τὴν μορφήν δραματικοῦ διαλόγου, ὅπου ἡ φωνὴ τοῦ ἱερέως ἐναλλάσσεται μὲ τὴν φωνὴν ἐνὸς ἢ περισσοτέρων Θεῶν ³.

Πρὶν ἢ κλείσωμεν καὶ τὴν παράγραφον ταύτην καὶ μεταβῶμεν εἰς τοὺς μονόλογους, θά πρέπει ἴσως νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι εἰς τὴν διαλογικὴν μορφήν ὑπάρχονται καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἐξομολογήσεις (Confessio, Konfession) ⁴, ἐν ταῖς ὁποῖαις ἡ θρησκευούσα ψυχὴ ἀτόμου τινὸς ἀποκαλύπτει τὸν ἐσωτερικὸν της κόσμον εἰς τὸν Θεόν, πρὸς ὃν καὶ ἀπευθύνεται, χρησιμοποιοῦσα, ὡς καὶ ὁ θρῆνος καὶ ὁ ὕμνος, τὸ β' πρόσωπον (σύ). Καὶ τὸ είδος τοῦτο, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἀριστουργήματα τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας (πρβλ. Ἐξομολογήσεις τοῦ Αὐγουστίνου κλπ.), ἀνήκει εἰς τὴν προσευχήν.

3. ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ διαλόγου ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὸν μονόλογον, ἤτοι εἰς τὴν ἑτέραν τῶν δύο μορφῶν τοῦ λόγου, περὶ ὧν εἴπομεν ανωτέρω ⁵.

α) Ἐννοια τοῦ μονόλογου. Ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς λέξεως

1. Ὁ Westermann ἐκφράζει τοῦτο ὡς ἐξῆς: « Dieses ganze ist rufen zu Gott. Man kann es auch als Gebet bezeichnen... », Struktur und Geschichte der Klage, σελ. 48.

2. Μν. ξ., σελ. 180, πρβλ. σελ. 165 καὶ 215.

3. Heiler: μν. ξ., σελ. 168, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

4. Ὡς βάσις τοῦ ὅρου τούτου ὑπόκειται, ὁ βιβλικὸς ὅρος ἐξομολογήσεις δι' οὗ, μάλιστα ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, δηλοῦται ἢ πρὸς τὸν Θεὸν δοξολογία καὶ εὐχαριστία ἐπὶ τῷ ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰσραὴλ ἀποκαλυπτομένου θεῖου μεγαλείου.

5. Ἡ μελέτη τῶν μονολόγων γίνεται ἐνταῦθα κατ' ἀνάγκην ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχετικοῦ ὕλικου τοῦ παρεχομένου κυρίως ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας, ἐνθα τὸ φιλολογικὸν τοῦτο είδος εύρίσκειται ὄχι μόνον ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ καὶ πλουσιωτάτῃ ποικίλῃ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ κλασσικὴν μορφήν, οὕτως ὥστε νὰ διευκολύνηται ἡ εἰσαγωγή εἰς τοὺς βιβλικούς μονόλογους, εἰς οὓς ἀνήκουν καὶ οἱ τοῦ Ἱερεμίου μονόλογοι.

εἶναι δυνατόν νὰ νοῶνται δύο τινά, δηλαδή εἴτε ὅτι τὸ ὁμιλοῦν πρόσωπον εἶναι μεταξύ ἄλλων παρόντων προσώπων τὸ μόνον ἐνεργοῦν, εἴτε πάλιν ὅτι κατὰ τὴν ὁμιλίαν ἐλλείπει τὸ ἀκροατήριον ¹ καὶ οὕτω τὸ πρόσωπον ὁμιλεῖ κατὰ μόνας. Ἐκ τῶν δύο τούτων στοιχείων τὸ πλεόν χαρακτηριστικὸν καὶ οὐσιῶδες διὰ τὸν μονόλογον εἶναι τὸ πρῶτον, διότι ὁ μονόλογος εἶναι πράγματι ὁμιλία ἐνὸς μόνον ἀτόμου καὶ τοῦτο μάλιστα ἀποτελεῖ τὴν οὐσιαστικὴν προϋπόθεσιν καὶ τὸν ἀπαραίτητον ὄρον τῆς ὑπάρξεως τῆς μονολογικῆς μορφῆς τοῦ λόγου. Ἀντιθέτως ἡ δευτέρα θέσις, ἣτις ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν κατὰ τὸν μονόλογον ἔλλειψιν ἀκροατηρίου καὶ τὴν κατὰ μόνας ὁμιλίαν τοῦ ἀτόμου, δημιουργεῖ, ἐκ πρώτης τοῦλάχιστον ὄψεως, ζήτημά τι. Τοῦτέστιν γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἢ κατὰ τὴν ὁμιλίαν ἐνὸς ἀτόμου ἀπουσία τοῦ ἀκροατηρίου εἶναι τοσοῦτον ἀποφασιστικὴ καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν, ἵνα χαρακτηρισθῇ ἡ τοιαύτη ὁμιλία ὡς μονόλογος.

Ὑπεστήριζάν τινες τὴν γνώμην, ὅτι τὸ « εἶναι μόνον » ἀποτελεῖ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς μονολογικῆς μορφῆς τοῦ λόγου ². Εἶναι δὲ γεγονός, ὅτι τὸ ὁμιλεῖν ἐν τῷ « εἶναι μόνον » ὑποδηλοῖ καὶ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ θέσει ὑπάρχον « μόνον ὁμιλεῖν », τὸ ὁποῖον ἐμπερικλείεται ἐν τῇ πρώτῃ ἐννοίᾳ. Εἶναι ὁμῶς ἄραγε δυνατόν νὰ εἶναι ὀρθὴ ἡ δευτέρα θέσις, δεδομένου ὅτι μέγα μέρος μονολόγων, καὶ δὴ ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκοσμίου φιλολογίας, εὐρίσκεται ἡδὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ, ὅπου, ὡς εἶναι γνωστὸν, ὑπάρχει τὸ ἀκροατήριον ἐν τε τῇ συνήθει ἐννοίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὡς χορὸς ; Τὸ « εἶναι μόνον » εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις φαίνεται ἀδύνατον. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν μονόλογος, παρ' ὅλον ὅτι τὸ ὁμιλοῦν πρόσωπον εἶναι ἓν ; Ἐν τούτοις ἡ παρουσία τοῦ ἀκροατηρίου εἶναι δυνατόν νὰ μὴ εἶναι ἀποφασιστικὴ, καὶ δὴ νὰ μὴ εἶναι οὐσιαστικὴ, ἀλλὰ μόνον φαινομενικὴ. Προτιμῶμεν τὴν γνώμην, καθ' ἣν τὸ « εἶναι μόνον » ἐπιτυγχάνεται καὶ ἐκεῖ, ὅπου τοῦτο φαίνεται ἀδύνατον, ἦτοι ὅπου ὑπάρχουν ἀκροαταί. Τοιοῦτο δὲ τι ἐπιτυγχάνεται ἀφ' ἐνὸς ἀναλόγως τῆς αὐτοσυγκεντρώσεως τοῦ μονολογοῦντος ἀτόμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναλόγως τοῦ ποσοῦ, τοῦ βάθους, τῆς ἐκτάσεως τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν σκέψεων καὶ ἰδεῶν, αἵτινες κατακλύζουν τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν τοῦ μοναδικοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν ὁποίων ἔχομεν ἐν τῷ μονολόγῳ. Δεχόμεθα λοιπὸν, ὅτι τὸ « εἶναι μόνον » ἐπιτυγχάνεται καὶ ὅταν ἔτι ὑπάρχη ἀκροατήριον, ἐφ' ὅσον ὁ ὁμιλῶν ἀδιαφορεῖ, λησμονεῖ, ἢ καὶ ἀγνοεῖ τὴν παρουσίαν ἄλλων προσώπων ³, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν διαταράσσεται τὸ « εἶναι μόνον », ὅπερ ἐν τοιαύταις περιπτώσεσι δὲν εἶναι ἐξωτερικὸν καὶ φαινομενικόν, ἀλλ'

1. A. G o e s : Über das Gespräch, σελ. 11.

2. Τοιαύτην γνώμην ὑπεστήριζεν καὶ ὁ F. L e o : Der Monolog im Drama, ὃν καὶ ἀντέκρουσεν ὁ W. S c h a d e w a l d t : Monolog und Selbstgespräch, σελ. 5 ἐξ.

3. Πρβλ. R.L.D.D.L., S c h m i d - S t ä h l i n : μν. ἔργ., τόμ. III, σελ. 784.

ἔσωτερικὸν καὶ οὐσιαστικὸν ¹. Ὅθεν τὸ « εἶναι μόνον » παραμένει τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ οὐσιῶδες κριτήριον τοῦ μονολόγου, ὅφ' ἦν ἔννοια ἀνεπτύχθη τοῦτο ἀνωτέρω. Τὸ δὲ κριτήριον τοῦτο εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ, τρόπον τινά, τοῦ μονολόγου ἔναντι τοῦ τε διαλόγου καὶ τῆς ὁμιλίας καθ' ὄλου.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸν μονόλογον ὡς τὴν συνήθως βραχεῖαν πως καὶ ποιητικὴν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον, ἐνότητα ἐκείνην, τὴν περιλαμβάνουσαν τὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν διάλογον ὁμιλίαν ἐνδὸς μόνον ἀτόμου, ἀδιαφοροῦντος εἰς τὰ ὑπάρχουσα ἀκροαταί.

Περιεχόμενον καὶ θέμα τοῦ μονολόγου εἶναι συνήθως αἱ σκέψεις ἢ τὰ συναισθήματα, ἅτινα πληροῦν τὴν ψυχὴν τοῦ μονολογοῦντος καὶ τὸν ὄψον εἰς τὸ νὰ ἐκσπάσῃ εἰς τοιοῦτου εἴδους ὁμιλίαν καθ' ἑαυτὸν. Ὁ δὲ χαρακτηρισμὸς, τὸν ὁποῖον ὁ Fr. Hebbel ² ἔδωκεν εἰς τὸν μονόλογον, ὡς «laute Atemzüge der Seele», φαίνεται λίαν ἐπιτυχής, ὡς ὑποδηλῶν καὶ τὴν σημασίαν τούτου διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, σημασίαν παρομοιαζομένην πρὸς τὴν τῆς εἰσπνοῆς ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Πᾶν δὲ βίωμα, ἀπὸ τοῦ πλέον εὐγενοῦς μέχρι τοῦ πλέον χυδαίου καὶ ἀπὸ τοῦ ἀπλουστεροῦ μέχρι τοῦ συνθετωτέρου, δύναται νὰ εὕρῃ τὴν ἔκφρασίν του ἐν τῷ φιλολογικῷ τούτῳ εἶδει. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ μονολόγου ἐν γενικαῖς γραμμαῖς.

β) Μορφαὶ τοῦ μονολόγου : Συστηματικωτέρα ἔρευνα τοῦ μονολόγου ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο ἐπὶ μέρους μορφὰς αὐτοῦ, πρὸς ἃς θὰ στρέψωμεν ἐπ' ὀλίγον τὴν προσοχήν μας, ἥτοι τὴν τοῦ ἔσωτερικοῦ μονολόγου καὶ τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ μονολόγου ³. Κριτήριον εἰς τὸ ἔργον τῆς διακρίσεως ταύτης ἰσχύει τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῶν διαλόγων, ἥτοι τὸ ποῦ στρέφεται ὁ μονολογῶν κατὰ τὴν ὁμιλίαν του ⁴.

Καὶ νῦν εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν τῶν μορφῶν τούτων.

Ἐξωτερικὸν μονόλογον ἔχομεν, ὅταν ὁ ὁμιλῶν στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἀπευθύνεται εἴτε πρὸς ἀφηρημένον τι ἢ καὶ συγκεκριμένον ἀντικείμενον, εἴτε πρὸς βωβὸν ἢ ἀπὸν πρόσωπον, ὅπερ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαντήσῃ. Ἐν ἑναντίᾳ περιπτώσει, ὅπου δηλ. ὑπάρχει ἀπάντησις, διακρίνεται ὁ μονόλογος μεταβαλλόμενος εἰς διάλογον. Τοιαύτης μορφῆς μονόλογον παρέχει π.χ. ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῷ « Αἴαντι », ὅπου ὁ ὁμώνυμος ἦρωας τῆς τρα-

1. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ πλεῖστα τῶν μονολογούντων προσώπων δὲν φαίνονται λαμβάνοντα ὑπ' ὄψιν τῶν τῶ ἀκροατήριον (χορόν). Π.χ. ὁ Αἴας ἐν τῇ φερωνύμῳ τραγωδίᾳ, στ. 429 ἔξ. κλπ.

2. Ἐν R.L.d.D.L., ἐνθ' ἀνωτ.

3. Ὁ μνημονευθεὶς γνωστὸς φιλόλογος Schadewaldt διακρίνει μεταξὺ Monolog (ἡσυχία εἶναι ὁ ἡμέτερος ἐξωτερικὸς μονόλογος) καὶ Selbstgespräch (ὁ ἡμέτερος ἐσωτερικὸς μονόλογος), ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 5 καὶ ἔξ.

4. Birt : μν. ἔργ., σελ. 329.

γφθίας ἀπευθύνεται πρὸς τὸν θάνατον, ὀλίγον πρὶν ἢ τερματίσῃ τὴν ζωὴν του καὶ εἰς δραματικὸν μονόλογον του καλεῖ τοῦτον νὰ ἔλθῃ· «*ὦ θάνατε, θάνατε, νῦν μ' ἐπίσκεψαι μολῶν*», (στ. 854). Ἡ χρῆσις τῆς προσωποποιίας εἶναι συνηθέστατον φαινόμενον εἰς τοιοῦτου εἶδους μονολόγους, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος. Ὁ ὀμιλῶν θέλει καὶ τὰ ἄψυχα ἀντικείμενα ¹ καὶ τὰς καταστάσεις καὶ τὰς ἰδέας ² ὡς προσωπικὰ ὄντα, δι' ἃ καὶ ἀπευθύνεται πρὸς ταῦτα, ὡς πρὸς ζῶντα πρόσωπα ³. Παράδειγμα ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ μονολογῶν ἀπευθύνεται πρὸς προσωπικόν τι ἀντικείμενον, ἔχομεν ἐν τῇ Μηδεΐᾳ τοῦ Εὐριπίδου, ἣτις ἀπευθύνεται ἐν δραματικῷ ἐξωτερικῷ μονολόγῳ πρὸς τὰ ζῶντα ἔτι, ἀπόντα ὅμως τέκνα τῆς, τὰ ὅποια πρόκειται ἐντὸς ὀλίγου, ἐκδικουμένη τὸν Ἰάσονα, νὰ φονεύσῃ :

*ὦ τέκνα, τέκνα, σφῶν μὲν ἔστι δὴ πόλις
καὶ δῶμ', ἐν ᾧ λιπόντες ἄθλιαν ἐμὲ
οἰκίησεν' αἰεὶ μητρὸς ἐστερημένοι....., (στ. 1021 ἐξ.)* ⁴.

Τέλος ἐν ἔτι παράδειγμα, ὅπου τὸ ἀντικείμενον εἶναι προσωπικόν, ἀλλὰ

1. Ὡς παράδειγμα θὰ λάβωμεν τὸν μονόλογον τοῦ Αἰάντος ἐν τῇ φερωνύμῳ τραγωδίᾳ τοῦ Σοφοκλέους :

*ὦ πόροι ἀλιγρόθοι,
πέραλά τ' ἄντρα καὶ νέμος ἐπάκτιον,
πολὺν, πολὺν με, δαρὸν τε δὴ,
κατείχεται' ἀμφὶ Τροίαν χρόνον' ἀλλ' οὐκ ἔτι μ', οὐκ
ἔτ' ἀμπνοάς ἔχοντα. τοῦ-
το τις φρονῶν ἴστω.
ὦ Σκαμάνδριοι
γείτορες ἴσοι
εὐφρονες Ἀργεῖοις,
οὐκέτ' ἄνδρα μὴ
τόνδ' ἴδητ', (στ. 412 - 422).*

Ἐπίσης ὁ τῆς φερωνόμου τραγωδίας μονόλογος τῆς Ἀντιγόνης

ὦ γῆς Θήβης ἄστρ' πατρῶον,..... (στ. 937).

2. Π.χ. ὁ Kant ἀπευθύνεται πρὸς τὸ καθῆκον (ἐν Kritik der Praktischen Vernunft, I Teil, I Buch, 3 Hauptstück κ.τ.λ.).

3. Ὁ συγκινητικώτατος μονόλογος τῆς Ἀντιγόνης ἐν τῇ φερωνύμῳ τραγωδίᾳ τοῦ Σοφοκλέους παρέχει πλεῖστα ὅσα παραδείγματα:

*ὦ τέμβος, ὦ νυμφεῖον, ὦ κατασκαφῆς
οἰκησις ἀείφουρος, οἷ πορεύομαι (στ. 891 ἐξ.).*

4. Πρβλ. ἐνταῦθα καὶ τὸν Αἰάντα ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν ἀπόντα Ὀδυσσεά:

*ὦ πάνθ' ὄρων, ἀπάντων τ' αἰεὶ
κακῶν ὄργανον, τέκνον Λαρτίου,
κακοπινέστατόν τ' ἄλημα στρατοῦ,
ἦ που πολὺν γέλωθ' ὕψ' ἠδονῆς ἄγεις. (στ. 379-382).*

μὴ ζῶν πλέον, ἔχομεν πάλιν ἐν τῷ Αἴαντι, ἐνθα ὁ Τεῦκρος ἀπευθύνεται πρὸς τὸν νεκρὸν ἤδη ἥρωα:

ὦ φίλτατ' Αἴας, τὸν σὸν ὡς ἐπησθόμην
 μῦθον, διώκων κἀξιχροσκοπούμενος.
 ὀξεία γάρ σου βάξις, ὡς θεοῦ τινας,
 διῆλθ' Ἀχαιοὺς πάντας, ὡς οἴχει θανάων.... (στ. 996 ἐξ.)¹.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ὅσα περὶ ἐξωτερικῶν μονολόγων εἴπομεν, παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τούτοις ὑπάρχει, πλὴν τοῦ ὀμιλοῦντος ὑποκειμένου, καὶ ἀντικείμενον, ὅπερ δέον νὰ μὴ ἀκούη, πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ μὴ ἀπαντᾷ. Εὐρίσκεται δὲ ἔξω τοῦ ὑποκειμένου, μὴ ταυτιζόμενον πρὸς τοῦτο. Χαρακτηριστικὸν τοῦ τοιοῦτου ἀντικείμενου εἶναι τὸ ὅτι δέχεται παθητικῶς, χωρὶς νὰ δίδῃ².

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὸν ἐσωτερικὸν μονόλογον³. Ἐν αὐτῷ ἐμφανίζεται ὁ ὀμιλῶν στρεφόμενος πρὸς τὰ ἔσω, πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ «πρὸς ἑαυτὸν ὀμιλεῖν» τοῦ Ἀντισθέους⁴. Τοῦτέστι τὸ ἀντικείμενον εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δέον νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ μονολογοῦντος ἀτόμου. Συνήθως δὲ εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς μονολόγους εἶναι ἡ αὐτοπροσφώνησις⁵. Κατ' αὐτὴν δηλ. ὁ ὀμιλῶν προσφωνεῖ ἑαυτὸν διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ὀνόματος, ἢ μέλος τι τοῦ σώματός του⁶ καὶ ἰδίᾳ τὴν ψυχὴν του⁷. Ἐν γένει δὲ, ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη, ὁ μονολογῶν ἀπασχολεῖται συνήθως περὶ τὸ ἀτομὸν του, ἤτοι τὰς σκέψεις, ιδέας καὶ τὰ ποικίλα αἰσθήματά του, τὰ τε ἀπλᾶ καὶ σύνθετα. Ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος ὀνομάζεται καὶ διαλογισμὸς⁸ ἢ καὶ διάλογος⁹, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὴν μορφήν τοῦ ἐσωτερικοῦ μονολόγου ἀνήκουν πλεῖστα ὅσαι ἐνόητες. Ὡς παράδειγμα

1. Ἐπίσης ἐνθ' ἄνωτ., στ. 976 ἐξ.

2. Ἐπίσης A. G o e s : μν. ἔργ., σελ. 10.

3. Συνήθως ὑπὸ τὸν ὄρον «ἐσωτερικὸς διάλογος» νοοῦνται καὶ ἄλλα τινά, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος. Πρβλ. G e r o v. W i l p r e c h t : ἐνθ' ἄνωτ., κλπ.

4. Βλ. T. B i r t : Der Monolog und die Selbstanrede, σελ. 249.

5. Περὶ αὐτοπροσφωνήσεως ἔγραψε καὶ ὁ T. B i r t συνοπτικὴν καὶ διαφωτιστικὴν μελέτην (ἐνθ' ἄνωτ.).

6. Ὅπως π.χ. ὁ Ἡρακλῆς ἐν ταῖς Τραχίνιας τοῦ Σοφοκλέους μονολογεῖ:

...ὦ χέρες,

ὦ νῶτα καὶ στέρν', ὦ φίλοι βραχίονες,

ὑμεῖς ἐκείνοι δὴ καθέσταθ'... (στ. 1091 ἐξ.).

7. Αὐτοπροσφωνήσεων γέμει καὶ ὁ Ὅμηρος.

8. S c h a d e w a l d t : μν. ἔργ., σελ. 189, πρβλ. H e n t z e : Die Monologe in den homerischen Epen, σελ. 15.

9. K. B a r δ α λ ᾶ χ ο υ : μν. ἔργ., σελ. 185, πρβλ. Π α π α ν ι κ ο λ ᾶ ο υ : μν. ἔργ., σελ. 124.

πρόχειρον τῆς αὐτοπροσφωνήσεως τοῦ μονολογοῦντος ἀναφέρομεν τὸ τοῦ Πολυμήστορος ἐν τῇ « Ἐκάβῃ » τοῦ Εὐριπίδου·

ὦ μοι ἐγώ,
πᾶ βῶ, πᾶ στῶ, πᾶ κέλω; (στ. 1056 ἐξ.)¹.

Ἐκ δὲ τῆς ἡμετέρας ὑμνογραφίας ἔχομεν τὸ παράδειγμα τῆς προσφωνήσεως τῆς ψυχῆς παρὰ Ῥωμανῶ τῷ Μελωδῷ «*ψυχὴ μου, ψυχὴ μου, ἀνάστα τι καθεύδεις; τὸ τέλος ἐγγίζει καὶ μέλλεις θορυβεῖσθαι...*» (Κοντάκιον τῆς Ε', ἐβδ., Πέμπτῃς τοῦ Μ. Καν.),

Παράδειγμα διαλογισμοῦ εἶναι π.χ. καὶ τὸ τῆς Κ. Διαθήκης «*καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ λέγων: τί ποιήσω, ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου*» (Λουκ. ιβ', 17). Γενικῶς παρατηροῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν ὡς ἄνω δύο μορφῶν τοῦ μονολόγου ἢ μὲν τοῦ ἐξωτερικοῦ μονολόγου παρουσιάζει σχέσιν πρὸς τὴν ἀφήγησιν καὶ τὸ φιλολογικὸν εἶδος τῆς ὁμιλίας ἐν γένει, ἢ δὲ ἑτέρα μορφή, ἢ τοῦ ἐσωτερικοῦ μονολόγου, ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν διάλογον καὶ δὴ τὸν ἐσωτερικόν, ὡς θέλομεν ἶδει καὶ κατωτέρω. Παλαιότερα τέλος τῶν δύο μορφῶν φαίνεται ὅτι εἶναι ἢ τοῦ ἐσωτερικοῦ μονολόγου καὶ ὄχι ἢ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅστις καὶ κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Schadewaldt «δὲν ἴσταται ἐν τῇ ἀρχῇ, ἀλλ' ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξελίξεως»².

γ) Εἶδη τοῦ μονολόγου. Ὡς ἐν τῷ διαλόγῳ, οὕτω καὶ ἐν τῷ μονολόγῳ διακρίνομεν ἐξ ἐπόψεως ὑφῆς καὶ περιεχομένου διάφορα εἶδη³, τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1) Ὁ λυρικὸς μονόλογος, ἐν τῷ ὁποίῳ αὐτοαποκαλύπτονται τὰ ποικίλα συναισθήματα τοῦ ἥρωος. 2) Ὁ στοχαστικὸς μονόλογος⁴, ὅστις περιλαμβάνει διαλογισμοὺς ἢ συλλογισμοὺς ἢ στοχασμοὺς καὶ σκέψεις περὶ τῆς ἐν τῷ μονολόγῳ ὑποτιθεμένης

1. Ν. Βάμβρα: Πηγορικὴ, σελ. 195, πρβλ. Κ. Οἰκονόμου: μν. ἔργ. (Βιβλ. Ι), σελ. 232 καὶ Παπανικολάου: ἐνθ' ἄνωτ.

2. Ζωηράν αὐτοπροσφώνησιν ἔχομεν ἐν τῇ Μήδειᾳ τοῦ Εὐριπίδου, ἐνθα ἡ ἥρωϊς μονολογεῖ·

ἀλλ' εἶα φείδου μηδὲν ἄν ἐπίστασαι,
Μήδεια, βουλεύουσα καὶ τεχνωμένη
ἔρπ' ἐς τὸ δεινόν· νῦν ἀγὼν εὐφυχίας.
οἷός εἰ πάσχεις;... (σ. 400 ἐξ.).

3. « Der Monolog steht nicht am Anfang, sondern am Ende der Entwicklung » (μν. ἔργ., σελ. 35), καὶ « Ehe der Monolog als die geheime Zwiesprache der Seele mit sich selbst, das Alleinsein als der gemässe äussere Leib des einsam Redenden zu völlig neuer Bedeutsamkeit gelangen konnte..... » (μν. ἔργ., σελ. 262). Πρβλ. καὶ τὴν « Ὀμιλίαν ἐνὸς κουρασμένου ἐκ τῆς ζωῆς πρὸς τὴν ψυχὴν του », περὶ τῆς ὁποίας ἤδη ὁμιλήσαμεν καὶ ἤτις ἀπαντᾷ ὑπὸ μορφὴν ἐσωτερικοῦ μονολόγου.

3. Πρβλ. καὶ Gero v. Wilprecht: ἐνθ' ἄνωτ., R.L.d.D.L., κλπ.

4. Ὁ ἀντίστοιχος γερμανικὸς ὅρος εἶναι Reflektierender ἢ Gedankenmonolog.

θέσεως ἢ καταστάσεως τοῦ μονολογοῦντος ἢ περὶ ἐνεργειῶν ἀναγομένων εἰς τὸ παρελθὸν ἢ καὶ τὸ μέλλον. Ἔτερον εἶδος εἶναι 3) ὁ μ ο ν ὀ λ ο γ ο ς τ ὠ ν ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ῶ ν σ υ γ κ ρ ο ῦ σ ε ω ν, ὅστις ἔχει δ ρ α μ α τ ι κ ῆ ν μορφήν μεγίστης περιπλοκῆς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ παρουσιάζονται ἐν αὐτῷ οἱ ψυχικοὶ ἀγῶνες τοῦ ἥρωος πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν του διὰ τὴν λῆψιν σημαντικῆς τιнос ἀποφάσεως. Ἐπίσης ὑπάρχει 4) καὶ ὁ ἐ π ι κ ὸ ς μ ο ν ὀ λ ο γ ο ς, ὅστις καὶ περιγράφει καταστάσεις ἢ διηγεῖται κατορθώματα ἢ συμβάντα ἰδιαιτέρας σημασίας συνήθως. Ἡ διάκρισις τοιούτων εἰδῶν μονολόγων ἔχει ὡς κριτήριον τὴν ὕψην καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, ὡς εἴπομεν, ὁ τοιοῦτος δὲ τρόπος διακρίσεως εἶναι καὶ ὁ πλέον συνήθης καὶ ἐπιτυχῆς ¹. Ὡς ἡδύνατο ὁμοίως ἢ διάκρισις αὐτῆ, εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις τοῦλάχιστον, νὰ ἔχη ὡς βάσιν εἴτε τὸ ὑ π ο κ ε ῖ μ ε ν ο ν εἴτε τὸ ἀ ν τ ι κ ε ῖ μ ε ν ο ν, πρὸς ὃ ἀπευθύνονται. Ἀλλὰ καὶ εἰς π ο ι η τ ι κ ο ῦ ς καὶ π ε ζ ὸ ῦ ς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τοὺς μονολόγους. Ἐν τούτοις ἡ φυσικωτέρα ἐξ ἐπόψεως χαρακτήρος καὶ μορφῆς φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἡ διάκρισις δύο βασικῶν κατηγοριῶν, ἥτοι α) τῶν φ υ σ ι κ ῶ ν καὶ ἀ ν ε π ι τ ῆ δ ε ὑ τ ῶ ν καὶ β) τῶν ἐ ν τ ἔ χ ν ῶ ν μ ο ν ο λ ὄ γ ῶ ν.

Πρὶν ἢ τελειώσωμεν καὶ τὴν παράγραφον ταύτην, θὰ ἠθέλομεν νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι εἰς τοὺς μονολόγους (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς κατὰ τὴν μορφήν) ἀνήκουν καὶ ἐκεῖναι ἐκ τῶν « ἐ ξ ο μ ο λ ο γ ῆ σ ε ω ν », αἵτινες δύνανται πολλάκις νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς στοχασμοὶ ἢ φιλοσοφικαὶ σκέψεις καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔλλείπει ὁ Θεὸς (« σὺ »), ἀλλὰ καὶ αὐτῆ ἐνίοτε ἡ θρησκευτικότης, ἐφ' ὅσον ἐν αὐταῖς κυριαρχεῖ μόνον τὸ « ἐγώ » ².

δ) Βραχυτάτη ἐπισκόπησις τοῦ μονολόγου ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Εἰς τὸ εὐλογον ἐρώτημα, ὅπερ γεννᾶται εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς πατρίδος τοῦ μονολόγου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀπαντήσῃ τις ἀδιστακτικῶς ὅτι ταύτην πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἀνατολῇ ³. Ἡδὴ κατὰ τὴν 3ην χιλ. π.Χ. ⁴ ἡ Αἴγυπτος φαίνεται, ὅτι γνωρίζει νὰ χρησιμοποιεῖ ἐξειλιγμένον καὶ δὴ ἐσωτερικὸν μονόλογον ἐν τῇ «ὀμιλίᾳ ἐνὸς κουρασμένου ἐκ τῆς ζωῆς πρὸς τὴν ψυχὴν του» ⁵. Παρ' ὅλον δὲ ὅτι ἀπώλετο ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν λόγῳ φιλο-

1. Πρβλ. καὶ H e n t z e : μν. ἔργ., σελ. 15 κλπ.

2. Ἐν ἐκ τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν παραδειγμάτων τοῦ φιλολογικοῦ τούτου εἶδους εἶναι τὰ «Εἰς ἑαυτόν» τοῦ Μάρκου Ἀδρηλίου. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἴδε καὶ I v o B r u n s : Marc Aurel (ἐν Vortr. u. Aufsätze), καὶ E. N o r d e n : Die Römische Literatur. σελ. 124 κλπ.

3. Πρβλ. τὴν ἐκ ψυχολογικῶν κριτηρίων παρατήρησιν τοῦ T. B i r t : «Der Monolog ist im Süden entstanden und dort, nicht bei uns,...» μν. ἔργ., σελ. 238.

4. Πρβλ. S c h m i d - S t ä h l i n : ἐνθ' ἄνωτ., III, σελ. 219 ὑποσημ. 2, πρβλ. M. P i e p e r : Agyptische Literatur. σελ. 28, 29, ἐνθα καὶ σύντομος ἀνάλυσις τούτου.

5. Τὸν ἐν λόγῳ μονόλογον ἔφερον εἰς φῶς ἐκ τῶν θησαυρῶν τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου ὁ πολὺς αἰγυπτιολόγος Adolf Erman, ὅστις ἔδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν οὐχὶ κατὰ πάντα ἐπιτυχῆ ὀνομασίαν «Gespräch eines Lebensmüden mit seiner Seele». Τὸ ἔργον ἐξέδωκεν ἐπίσης ὁ A. Scharff (Münch. Ak. S. Berichte, 937, ἀρ. 9) κ. ἄ.

λογικῆς ἐνότητος, σώζεται κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ὑπόλοιπον καὶ μεγαλύτεραν μέρος αὐτῆς, ὅπερ δίδει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐννοήσωμεν σαφῶς περὶ τίνος πρόκειται. Εἷς δυστυχησμένος καὶ κεκμηκὼς ἐκ τῆς ζωῆς ζητεῖ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς αὐτήν. Οὕτως ἀρχίζει συνομιλία ἐν διαλογικῇ μορφῇ¹, μεταξὺ τοῦ ἀπηλπισμένου τούτου καὶ τῆς ψυχῆς του, ἥτοι « εἷς ἐσωτερικὸς μονόλογος »² διακρινόμενος διὰ τὴν ζωηρότητα τῆς ἐκφράσεως καὶ τὸ περιεχόμενον του. Ἀσφαλῶς δὲ κρύπτεται ἐνταῦθα εἰς τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας³.

Καὶ πέρα ὅμως τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ λοιπὴ Ἀνατολὴ χρησιμοποιεῖ τὸν μονόλογον. Οὕτω π.χ. τὸ σουμεριακὸν καὶ ἀκκαδικὸν κατ' ἀρχάς, κατόπιν δὲ ἀσσυριοβαβυλωνιακὸν καὶ χεττιτικὸν καταστὰν περίφημον ἔπος τοῦ Gilgamesch⁴ ποιεῖται χρῆσιν τοῦ μονολόγου⁵.

Ἡ δὲ Παλαιὰ Διαθήκη μὴ ἀγνοοῦσα τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος φιλολογικὸν εἶδος παραδίδει εἰς ἡμᾶς ἐξαιρετὰ δειγμάτια ἐν τε τοῖς ἱστορικοῖς (ὅπως ἐν τῇ Γενέσει, Ἐξόδῳ κλπ.) καὶ τοῖς ποιητικοῖς (Ἐκκλησιαστής, Ἰώβ, Ψαλμοὶ κλπ.), ἔτι δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς προφητικοῖς αὐτῆς βιβλίαις, τῶν τε μειζόνων προφητῶν (π.χ. Ἡσαίου ς' 5, ι' 13-15, κβ' 4-5, λη' 10-15 κλπ.) καὶ τῶν ἐλασσόνων (π.χ. Μιχαίου ζ' 1-6). Ἐξαιρετὰ δὲ δειγμάτια μονολόγων ἔχομεν παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐξέτασιν θὰ εἰσέλθωμεν μετ' ὀλίγον⁶.

Τέλος ἡ Ἑλλάς ἤδη ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου⁷ κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς ἀφθαστα δειγμάτια μονολόγων, οἵτινες ἐν Ἑλλάδι γνωρίζουν τὴν μεγίστην ἀκμὴν καὶ δὴ καὶ τὴν κλασσικὴν αὐτῶν μορφήν, ἰδίᾳ παρὰ τοῖς τραγικοῖς Αἰσχύλῳ, Σοφοκλεῖ καὶ Εὐριπίδῃ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ρώμη δὲν παρημέλησε τὸ φιλολογικὸν τοῦτο εἶδος διὰ τοῦ Βιργιλίου, τοῦ Κατούλλου, τοῦ Μ. Αὐρηλίου⁸ κ. ἄ.

4. ΣΧΕΣΙΣ ΜΟΝΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΛΟΓΟΥ Πραγματευθέντες περὶ τῶν δύο μορφῶν τοῦ λόγου, τοῦ τε διαλόγου καὶ τοῦ μονολόγου, θὰ ἀσχοληθῶμεν διὰ βραχέων περὶ τὴν ἀναζήτησιν τῶν μεταξὺ τούτων σχέσεων⁹.

1. Πρβλ. ὅσα καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαλόγου λέγονται, σελ. 228 ἔξ.

2. Πρβλ. Max Pieper : Aegypt. Liter., σελ. 28 « Das Werk ist ein Selbstgespräch eines Menschen der mit sich selbst in Zwiespalt ist..... ».

3. Ὁ Μ. Pieper ἐν μν. ἔργ. αὐτοῦ δέχεται τὸν συγγραφέα τοῦ ἐν λόγῳ μονολόγου ὡς « τὸν πρῶτον μέγαν γνωστὸν ποιητὴν » (σελ. 29).

4. « Sa nagta imuru » (αὐτὸς ποὺ ἐβλεπε τὰ πάντα) εἶναι ὁ ἀκριβὴς τίτλος τοῦ ἔπους.

5. Περὶ αὐτοῦ βλ. J. Pritchard : Ancient Near Eastern Texts, σελ. 44 ἔξ.

6. Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν μονολόγων τῆς Π.Δ. θὰ ἐπανέλθωμεν ἐν ἰδίῳ μελετήματι.

7. Εἰδικῶς περὶ τὸ θέμα τῶν μονολόγων παρ' Ὀμήρῳ ἠσχολήθη καὶ ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος C. Hentze : Die Monologen in den homerischen Epen.

8. E. Norden : Die Römische Literatur, σελ. 124.

9. Πρβλ. καὶ Hentze : μν. ἔργ. σελ. 13 καὶ R.L.d.D.L. κλπ.

α) Γενική σχέσηis. Γενικὴν σχέσιν λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν ἐκ πρώτης ὕψεως μεταξύ τῶν δύο τούτων μορφῶν ὁμοιότητα, ἥτις ἐμφανίζει τὸν μονόλογον, ὡς, τρόπον τινά, εἶδος τοῦ διαλόγου. Τοῦτο δὲ διότι, ὡς συμβαίνει ἐν τῷ διαλόγῳ, ἔπου ἔχομεν δύο ἐναντι ἀλλήλων ἰστάμενα καὶ διαλεγόμενα πρὸς ἄλληλα πρόσωπα, οὕτω καὶ ἐν τῷ μονολόγῳ (τῷ ἐσωτερικῷ) ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς μία μορφή διαλόγου διεξαγομένου ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς ψυχῆς τοῦ μονολογοῦντος, ὅστις ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ψυχὴν του ἢ τὸ « ἐγώ » του κλπ., ὡς πρὸς ἕτερα πρόσωπα, καὶ συνομιλεῖ μετ' αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα, ὡς ἄλλως τε εἶδομεν, ὑπάρχουν καὶ σαφεῖς προσφωνήσεις τοῦ ὁμιλοῦντος πρὸς τὴν ψυχὴν του κλπ. ¹. Ἐν τούτοις ἡ τοιαύτη ὁμοιότης, ἐνῶ προσδίδει καὶ εἰς τὸν μονόλογον τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ὕφους τοῦ διαλόγου, ἦτοι κίνησιν, ζωνρότητα καὶ φυσικότητα, δὲν εἶναι οὐσιαστικῆ, ἀλλὰ μόνον φαινομενικῆ, εἰς δὲ τὴν πραγματικότητα ὁ μονόλογος παραμένει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν διάλογον, ὁμιλία ἐνὸς ἀτόμου.

β) Εἰδικαὶ σχέσεις. Μετὰ τὸν καθορισμὸν τῆς γενικῆς σχέσεως εἰσερχόμεθα εἰς τὰς ἐπὶ μέρους σχέσεις καὶ διαφορὰς. Ἐκ τῶν διαφόρων μορφῶν τοῦ τε διαλόγου καὶ τοῦ μονολόγου, ἡ σπουδαιότερα σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῶν ἐσωτερικῶν διαλόγων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν μονολόγων, ἐγκειμένη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ δὴ οὐσιαστικὴν μεταξύ ἀμφοτέρων ὁμοιότητα. Πράγματι δὲ ὁ ἐσωτερικὸς διάλογος μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον εἶναι διάλογος, ἐπειδὴ κατὰ τὴν συζήτησιν, ἥτις διεξάγεται ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἀνθρώπου (ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μονολόγῳ), φαινομενικῶς παρουσιάζονται πλείονα πρόσωπα διαλεγόμενα ἐν τῇ συνειδήσει, διότι τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον θέτει εἰς τὸ στόμα των τὰς φανταστικὰς ἢ καὶ ὑποτιθεμένας ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις ², ἐνῶ ἐν τῇ πραγματικότητι μόνον εἰς εἶναι ὁ ὁμιλῶν, παρ' ὅλην τὴν παρουσίαν καὶ ἄλλων διαλεγόμενων προσώπων. Ἀκριβῶς δὲ ἡ τοιαύτη μεγάλη ὁμοιότης μεταξύ τῶν δύο ἐσωτερικῶν μορφῶν ὠδήγησέ τινας εἰς τὴν ταύτισιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐναλλάξ χρῆσιν τῶν δύο ὄρων (ἐσωτ. μονολόγου καὶ ἐσωτ. διαλόγου), ἀνευ διακρίσεως, προκειμένου περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μορφῆς ³. Ἡμεῖς προτιμῶμεν τὴν διάκρισιν μεταξύ τῶν ἐν λόγῳ μορφῶν, παρ' ὅλον ὅτι ἀνωτέρω διεπιστώσαμεν τὴν οὐσιαστικὴν αὐτῶν ὁμοιότητα, τοῦτο δὲ διὰ λόγους συστηματικούς, ἂν καὶ τὰ μεταξύ ἐσωτερικοῦ μονολόγου καὶ ἐσωτερικοῦ διαλόγου ὑφιστάμενα ὄρια εἶναι πολλάκις δυσδιάκριτα.

Ἡερατιέρω παρατηροῦμεν, ὅτι ὑπάρχει στενὴ σχέσηis μεταξύ τοῦ ἐξω-

1. Πρβλ. Birt : Der Monolog und die Selbstanrede σ. 337 ἐξ.

2. Νικ. Τωμαδάκης : μν. ἐ., σελ. 6, 28, πρβλ. καὶ G. v. Wilprecht : μν. ἐ. (« innere Monolog ») κ. ἄ.

3. Πρβλ. Ν. Τωμαδάκης : μν. ἐ., σελ. 8 καὶ 25.

τερικοῦ μονολόγου καὶ τῆς προσευχῆς¹. Διότι ἐν μὲν τῇ προσευχῇ τὸ δεύτερον τῶν διαλεγομένων προσώπων (ἦτοι ὁ Θεὸς) δὲν εἶναι, ὡς τὸ πρῶτον, ἐμφανές, ἀλλ' ὑποκρύπτεται, οὕτως εἰπεῖν, διαφαινόμενον μόνον ἐν τῇ μυστικῇ σχέσει μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἣτις ὑφίσταται, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν, ἐν τῇ προσευχῇ. Ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ μονολόγῳ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο δύναται εὐχερῶς ἀπὸ ἀπροσώπου ἢ καὶ προσωπικοῦ, ἀλλὰ βωβοῦ κλπ. προσώπου νὰ μεταβληθῇ εἰς προσωπικόν, ἀκοῦον καὶ ἀπαντῶν. Κατὰ τὸν τρόπον δηλ. τοῦτον, ὡς συχνάκις συμβαίνει εἰς θρησκευτικὰς φύσεις, ἀπὸ ἐξωτερικοῦ μονολόγου καταλήγομεν εἰς προσευχὴν (ἐξωτερικὸν διάλογον) καὶ τάνάπαλιν. Τὴν δὲ μετάβασιν ταύτην ἀπὸ τῆς μιᾶς μορφῆς εἰς τὴν ἑτέραν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ παγκοσμίῳ φιλολογίᾳ πασῶν τῶν ἐποχῶν². Εἰδικώτερον δὲ διαπιστοῦται ἤδη ἐν τισι πρωτογόνοις προσευχαῖς μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ προσευχῇ διαλόγου πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὸν μονόλογον, τοῦ προσευχομένου συναισθανομένου τὴν ἐγγύτητα τοῦ Θεοῦ, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο ὑπεθυμίζει τὸν καὶ παρὰ τοῖς μυστικοῖς ἐμφανιζόμενον διπλοῦν χαρακτῆρα τῆς προσευχῆς, ἡ ὁποία ἀποδεικνύεται οὕτω συγχρόνως πραγματικὸς διάλογος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μονόλογος³. Τὸ ἀληθές ὅμως εἶναι, ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξύ μονολόγου καὶ προσευχῆς δὲν παύει νὰ ὑφίσταται, ἔγκειται δὲ ὄχι μόνον εἰς τὰς συνήθεις διαφορὰς μεταξύ μονολόγου καὶ διαλόγου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν οὐσιώδη διαφορὰν τῆς φύσεως τοῦ μονολόγου ἀπὸ τῆς προσευχῆς. Ἐνῶ δηλ. ὁ μονόλογος δὲν ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὸν Θεόν, πολλάκις δὲ μάλιστα οὐδὲ λόγος περὶ αὐτοῦ γίνεται⁴, ἡ προσευχὴ ἔχει ὡς βᾶσιν τὸν Θεόν, πρὸς ὃν καὶ ἀναφέρεται.

Τὰ ἀνωτέρω περὶ προσευχῆς λεχθέντα ἐν τῇ πρὸς τὸν μονόλογον σχέσει αὐτῆς ἰσχύουν διὰ τε τὸν ὕμνον καὶ τὸν θρῆνον. Ὡς πρὸς μὲν τὸν ὕμνον, ση-

1. Πρβλ. Hentze : μν. ξ., σελ. 25.

2. Ἡδὴ ὁ Ὁμηρος παρουσιάζει τὴν ἐναλλαγὴν ταύτην π.χ. ἐνθα ἡ Πηνελόπη ἄρχεται προσευχομένη εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ταχέως ὅμως ἡ προσευχὴ αὐτὴ καταλήγει εἰς μόνολογον-διαλογισμὸν (Ὁδ. Κ 61). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ τὰ παραδείγματα ἀφθονοῦν. Πρβλ. καὶ ὅσα περὶ τοῦ Εὐριπίδου παρατηροῦν οἱ Schmid - Stählin : μν. ξ., III, σελ. 784, ὡς καὶ Ἄριστοφάνους Νεφέλας, στ. 1476, ἐτι δὲ καὶ τὰς Ἐξομολογήσεις τοῦ Αὐγουστίνου.

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν κυρίως περὶ τῆς θεοσεβοῦς προσευχῆς, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τῆς φιλοσοφικῆς προσευχῆς, εἰς ἣν ὁ Heiler ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ του ἀφιερώνει ἐλόκληρον κεφάλαιον (σελ. 202-219) καὶ ἡ ὁποία προσευχὴ διαλύεται εἰς μόνολογον, ὅπως θέλουν ὁ Diderot, ὁ Kant, ὁ Ed. v. Hartmann καὶ εἰ τις ἕτερος ἐκ τῶν ἀποκρουόντων τὴν θεοσεβῆ προσευχὴν.

3. Heiler : μν. ξ., σελ. 94.

4. Πολλάκις μάλιστα ἐν μονολόγῳ ὁ ἄνθρωπος ἀρνείται τὸν Θεόν π.χ. « εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἔστι Θεόν... » (Ψαλμ. νβ 1). Ἀλλ' ὅμως καὶ πολλάκις ὁ μονόλογος φέρει θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὅπως π.χ. παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ, ὡς θέλομεν ἴδει καὶ κατωτέρω.

μειοῦμεν ὅτι πολλάκις προτάσσεται τούτου μονόλογος, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ¹. "Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν θρῆνον, ἡ σχέσις εἶναι στενωτέρα, λόγῳ τῆς συγγενείας καὶ πολλάκις ποιᾷς τινος ταυτότητος τοῦ περιεχομένου ἀμφοτέρων. Ὡς μάλιστα θέλομεν ἴδει καὶ κατωτέρω, τὸ στοιχεῖον « θρῆνος » τοῦ φερωνύμου φιλολογικοῦ εἴδους εἶναι πολλάκις μονόλογος καὶ τὸ ἀντίστροφον, συχνάκις δηλ. ὁ μονόλογος εἶναι θρῆνος. Τοῦτο δὲ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν καλύτερον ἐν τῇ γενέσει τοῦ δραματικοῦ μονολόγου, ὅστις πρόδρομόν του εἶχε τὴν μονωδιάν², διατελοῦσαν ἐν στενωτάτῃ σχέσει πρὸς τὸν θρῆνον, πρὸς ὃν ἐν τινι μέτρῳ καὶ ταυτίζεται αὐτῇ. Ἐπὶ πλέον πολλάκις ἡ αἰτία, ἡ γεννώσα τὸν τε θρῆνον καὶ τὸν μονόλογον, δύναται νὰ εἶναι ἡ αὐτῇ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς ἢ ἀρχίζει μετὰ μονολόγου, ἵνα καταλήξῃ εἰς τὸν θρῆνον (ὡς εἶδος προσευχῆς λαμβανόμενον), ἢ καὶ τάνάπαλιν. Τοιούτου δὲ εἴδους ἐναλλαγὰς ἔχομεν ἐν τε τῇ θρησκευτικῇ καὶ τῇ καθ' ὅλου λογοτεχνίᾳ, τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ.

Ἐν τέλει τῆς παραγράφου ταύτης θὰ ὑπογραμμίσωμεν, ὡς ἐν συμπεράσματι, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν οὐσιαστικὴν σχέσιν ἐσωτερικοῦ μονολόγου καὶ διαλόγου, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὴν ἐπίσης οὐσιαστικὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς τοῦ μονολόγου ἀπὸ τῆς τοῦ διαλόγου, ἥτις ἀφορᾷ εἰς τὴν ὁμιλίαν ἑνὸς μόνου ἀτόμου κατὰ τὴν πρώτην καὶ ὁμιλίαν δύο προσώπων ἐναλλάξ κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν.

1. Πρβλ. Gunkel-Begrich : Einleitung in die Psalmen, σελ. 39.

2. Πρβλ. E. Norden : Die Antike Kunstprosa, σελ. 420-421. Πρβλ. T. Birt : μν. ἔργ., σελ. 247 κλπ.

Β'. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

Ο ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΩΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΝ *

Εἶναι εὐλόγον, ἀσχολούμενοι περὶ τούς μονολόγους νὰ μὴ περιορισθῶμεν εἰς ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν μορφήν τούτων, ἀλλὰ νὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ἐρευνήσωμεν διὰ βραχέων καὶ τούς ὅρους τῆς γενέσεως αὐτῶν. Καὶ ἐν πρώτοις θὰ ἐξετάσωμεν τὰς ποικίλας προϋποθέσεις τῶν μονολόγων, ἀκολουθῶν δὲ τὰ αἷτια τῆς γενέσεως αὐτῶν, ὡς καὶ τὰ διάφορα προβλήματα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τοῦ μονολόγου καὶ τὴν μετ' αὐτὸν ἐπακολουθοῦσαν ψυχικὴν κατάστασιν.

1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΟΝΟΛΟΓΩΝ Ταύτας διακρίνομεν εἰς τὰς ἀφορώσας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι τὰς ψυχικάς, καὶ εἰς τὰς περιστατικάς ἢ ἐξωτερικάς.

α) **Ψυχικαὶ προϋποθέσεις.** Εἰς τὴν διακρίβωσιν τῶν ψυχικῶν τοῦ μονολόγου προϋποθέσεων νομίζομεν, ὅτι ρίπτει ἰκανὸν φῶς πρὸ παντός ἡ λεγομένη ψυχολογία τοῦ βάρθους καὶ ἀκριβέστερον ἡ θεωρία τοῦ Carl Jung περὶ ἐνδοστρεφῶν τύπων («Die Introvertierte Typen») ¹. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ἐνδοστρεφῶν ψυχολογικῶν τύπων εἶναι ἡ μεγάλη ροπή πρὸς

*. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ διαλαμβάνομεν τὰ πορίσματα τῆς ἡμετέρας περὶ τοῦ θέματος τούτου ἐρεῦνης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως πολλῶν καὶ ποικίλων μονολόγων, ὧν ἐλάχιστα μόνον μέρη παρατίθενται κατωτέρω. Κατὰ τὴν ἀνάλυσιν δὲ ταύτην εἴχομεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ ἐξῆς βοηθήματα :

A d l e r A., (μετάφρ. Γ. Παλαιολόγου) : Ἀνθρωπογνωσία, Ἀθήναι 1948 ².

Ἀ ν δ ρ ο ὄ τ σ ο υ X. : Γενικὴ Ψυχολογία, Ἀθήναι 1934.

Β ο ρ έ α Θ. : Ψυχολογία, Ἀθήναι 1933.

G i r g e n s o h n K. : Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens (Bearb von Gruehen W.), Gütersloh 1930 ².

G r u e h e n W. : Ψυχολογία τῆς Θρησκείας (μετάφρ. Β. Ἐξάρχου), Ἀθήναι 1938.

J u n g C. : Psychologische Typen, Zürich 1950².

Κ α λ λ ι ά φ α Σ. : Χαρακτήρες ἢ Ψυχολογικοὶ Τύποι, Ἀθήναι 1935.

» » Ψυχολογία τοῦ βάρθους, Ἀθήναι 1950.

K r e t s c h m e r E. : Physique and Charakter, London 1949 ².

Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ Γ. : Γενικὴ Ψυχολογία, Ἀθήναι 1947.

S t e r n W. : Allgemeine Psychologie, Haag 1935.

V e t t e r A. : Natur und Person, Stuttgart 1949.

1. C. J u n g : Psychologische Typen, σελ. 511, ἐνθα ὁ λόγος περὶ ἐνδοστρεφῶν τύπων. Πρβλ. Σ. Κ α λ ι ά φ α : Χαρακτήρες ἢ Ψυχολογικοὶ τύποι, σελ. 61 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ Ψυχολογία τοῦ Βάρθους, σελ. 41 ἐξ. Ἐπίσης πρβλ. A. A d l e r : Ἀνθρωπογνωσία (μετάφρ. Γ. Παλαιολόγου), σελ. 174 ἐξ. καὶ ὁ E. K r e t s c h m e r : Physique and Charakter, ἐν II μέρει, σελ. 113 ἐξ. ὁμιλεῖ περὶ ψυχοσωματικῶν τύπων.

τὴν ὑποκειμενικότητα, πρὸς τὸν ἔσω κόσμον, ὡς καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῆς μονώσεως καὶ τῆς ἀποφυγῆς παντὸς εἶδους θορύβου. Μία τοιαύτη ιδιосуγκρασία μετὰ διακοῦς διαθέσεως πρὸς αὐτοσυγκέντρωσιν, εἶναι εὐλογον νὰ ἀποφεύγη τὴν ἰδιαιτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐπιλύη τὰ διάφορα συνήθη προβλήματα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τελείως μόνῃ σκεπτομένη καὶ ἀποφασίζουσα. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι εὐκολον, εὐρισκόμενος εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις νὰ ἀντιδρᾷ καὶ ἐκτάκτως. Ἦτοι μὴ ἀρκούμενος εἰς σκέψεις καὶ διαλογισμούς, μὴ θέλων δὲ ἢ καὶ μὴ δυνάμενος ἐκ διαφόρων αἰτίων, νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετ' ἄλλων ἀνθρώπων, νὰ ἀνταλλάξῃ μετ' αὐτῶν σκέψεις, νὰ ἀκούσῃ τὰς συμβουλὰς του καὶ οὕτω νὰ λάβῃ τὰς ἀποφάσεις ἢ τὰς λύσεις τῶν ἐκτάκτων προβλημάτων του, ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν ταύτην κατὰ δύο τρόπους. Εἴτε δηλαδὴ δι' ἐνάρθρου ὁμιλίας πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του¹, ἐχούσης μάλιστα πάντα σχεδὸν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς συνήθους ὁμιλίας, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτῆς, τὴν τε ζωηρότητα καὶ τὴν φυσικότητα καὶ τὴν κίνησιν κλπ., εἴτε πάλιν ἐκφράζει τὰ ψυχικὰ αὐτοῦ βιώματα, ὁμιλῶν οὐχὶ ἐσωτερικῶς, ἀλλὰ στρεφόμενος πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον² καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου προσπαθῶν νὰ δώσῃ διέξοδον εἰς τὸν χεῖμαρρον, τὸν κατακλύζοντα τὴν ψυχὴν του. Ἡ δὲ ἐξωτερικεύσις αὕτη γίνεται κατὰ τρόπον μὴ προϋποθέτονα ἀκροατήριον, οὕτως ὥστε ὁ ἐνδοστρεφῆς, καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς ἔτι περιστάσεις, νὰ μὴ ἀφίσταται τῶν ἰδιαζόντων γνωρισμάτων τοῦ χαρακτῆρός του, παραμένων καὶ ἐπιλύων κατ' οὐσίαν μόνος πάντα τὰ προβλήματά του.

Ἡ ἔμφυτος ψυχικὴ προδιάθεσις τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδρᾷ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ὡς προϋπόθεσις διὰ τὴν γένεσιν τοῦ μονόλογου³. Τοῦτέστιν ἄνθρωποι ρέποντες πρὸς τὴν μελαγχολίαν ἢ τὴν ἀπαισιοδοξίαν, ἢ ὄντες ἐκ φύσεως σκεπτικισταὶ ἢ στοχαστικοί, τείνουσιν πρὸς τὸν μονόλογον⁴. Ἐπίσης μία λεπτὴ καὶ καλλιεργημένη ψυχὴ εἶναι πολὺ εὐκολον νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ μονόλογου εἰς διαφόρους περιπτώσεις, καθὼς ἐπίσης καὶ μία εὐαίσθητος φύσις, εἰς περιπτώσεις δηλαδὴ μὴ προσιδιαζούσας ἀπαραιτήτως εἰς τὸν ψυχολογικὸν τύπον τοῦ ἐνδοστρεφοῦς. Αἱ δὲ τοιαῦται φύσεις, πεπρωκισμένα δι' εὐαίσθητου συνειδήσεως καὶ ὑψηλῆς ἀντιλήψεως καὶ συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος, καταφεύγουσιν συχνὰ εἰς τὸν μονόλογον, ἵνα ἐπαναφέρουσιν τὴν κλονισθεῖσαν ἐσωτερικὴν ἰσορροπίαν καὶ ἐπανεύρουσιν τὴν πρὸς στιγμὴν ἀπολεσθεῖσαν ψυχικὴν ἡρεμίαν.

Τὸν μονόλογον χρησιμοποιοῦν τέλος οἱ γνωστοὶ ὡς συναισθηματικοὶ τύποι, οἱ ἔχοντες βάθος καὶ ἔντασιν συναισθημάτων, ἅτινα εἰς τινὰς περι-

1. Ἐχομεν δηλαδὴ ἐσωτερικὸν μονόλογον.

2. Τοῦτέστιν ἐν ἐξωτερικῷ μονολόγῳ.

3. Μονόλογον ἔχομεν ἐπίσης εἰς πλείστας ὄσας νοσηρὰς περιπτώσεις καὶ ἐν γένει διαταραχὰς τοῦ ὁμαλοῦ ψυχικοῦ βίου, περὶ ὧν ἡμῶς δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἰδιαιτερός λόγος.

4. Ἴδὲ καὶ παραδείγματα παρὰ Heiler : μν. β., σελ. 214 ἔξ.

πτώσεις εὐρίσκουν διέξοδον ἐν τῷ μονολόγῳ, εἰς δὲν καὶ καταφεύγουν ἐνίοτε καὶ αἱ μυστικίζουσαι φύσεις ¹.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθεταί καὶ αἱ ἐξῆς δύο ἀπαραίτητοι εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν καὶ κατανόησιν τῶν μονολόγων προϋποθέσεις, ἧτοι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ σημασία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ « ἐγὼ » καὶ τῆς ἀτομικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ βαθμὸς τῆς θρησκευτικότητος τοῦ μονολογοῦντος ἀνθρώπου ². Καὶ ἡ μὲν ἀτομικότης συνδέεται στενώτατα πρὸς προβλήματα καὶ ἐννοίας, ὡς ἡ τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, οὕτως ὥστε μία τυχὸν προσβολὴ τῆς μὲν νὰ ἔχη ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν δὲ καὶ εὐκόλως νὰ ὀδηγήῃ εἰς μονόλογον. Πρὸς διασάφησιν δὲ τῆς σημασίας τῆς θρησκευτικότητος ἡ καὶ αὐτῆς τῆς ἀθρησκείας, ὡς προϋποθέσεως τοῦ μονολόγου, ἃς χρησιμεύσῃ τὸ παράδειγμα δύο ἀτόμων, ἐξ ὧν τὸ μὲν θρησκεύει τὸ δὲ δὲν θρησκεύει, καὶ τὰ ὅποια άτομα, ὅταν εὐρεθῶν πρὸ σοβαρῶν δυσκολιῶν, ἀντιδρῶν κατὰ τελείως διάφορον τρόπον. Οὕτω τὸ μὲν θρησκεῦον ἄτομον βλέπον τὴν ἀδυναμίαν του ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου αἰσθανόμενον τὸν οὐρανὸν ἀνοικτόν, ἀπευθύνεται, ὡς ἐν συνομιλίᾳ πρὸς τὸν Θεόν, ἐν τῇ προσευχῇ, ἵνα εὕρη τὴν λύσιν κλπ. Τὸ μὴ θρησκεῦον δὲ μὴ ἄτομον, ἔχον συνήθως ὑπερμέτρως ἀνεπτυγμένην τὴν ἀτομικότητα καὶ μὴ τελοῦν ὑπὸ οὐδεμίαν ἄλλην ἐξάρτησιν, ἐκτὸς τῆς ἀπὸ τοῦ « ἐγὼ » του, καταφεύγει εἰς αὐτὸ καὶ ἀπὸ τῆς μετ' αὐτοῦ ἐπικοινωνίας, καρπὸς τῆς ὁποίας εἶναι ὁ μονόλογος, προσπαθεῖ νὰ εὕρη τὰς κατὰ τὸ δοκοῦν λύσεις κλπ. Ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ δευτέρον τοῦτο ἄτομον μεταχειρίζεται τὸν μονόλογον, καθὼς τὸ πρῶτον τὴν προσευχὴν ³.

β) Ἐξωτερικαὶ προϋποθέσεις. Αὗται εἶναι ἀφ' ἐνὸς τὸ πνευματικὸν καὶ πολιτιστικὸν περιβάλλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται ὁ ἀνθρωπος, ὑφιστάμενος τὴν ἐπίδρασίν του καὶ προδιατιθέμενος ἔστιν ὅτε ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν μονόλογον. Ὅποση δὲ εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ πνευματικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος εἰς τὴν γένεσιν τοῦ μονολόγου, τεκμαιρόμεθα ἐκ τῶν σωζομένων μονολόγων τῆς Ἀρχαίας Ἀνατολῆς καὶ δὴ καὶ τῆς Π. Διαθήκης καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν μονολόγων, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν λατινικῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ δὴ καὶ αἱ κλιματολογικαὶ καὶ ἄλλαι παρεμφερεῖς συνθήκαι ἐπιδρῶσαι ἀναποδράστως ἐπὶ τοῦ ἀτόμου, δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς σπουδαῖα προϋποθέσεις τῆς γενέσεως τοῦ μονολόγου ⁴. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὁ T. Birt ⁵ ὑποστηρίζει

1. Περὶ μυστικιστῶν γενικῶς ἰδὲ καὶ W. G r u e h n : Ψυχολογία τῆς Θρησκείας (μετάφρ. Β. Ἐξάρχου), σελ. 80 ἐξ. κ.ἄ.

2. W. G r u e h n : μν. ξ., σελ. 163. Πρβλ. G i r g e n s o h n : Der seelische Aufbau des Religiösen Erlebens, σελ. 383 ἐξ., καὶ 511 ἐξ.

3. H e i l e r : μν. ξ., σελ. 215, 216.

4. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου καθ' ὅλου, βλ. Π. Π α τ ρ ι α ρ χ ῆ α, Ἱστορία τῆς θεωρίας τοῦ περιβάλλοντος, Α. καὶ Β. Ἀθῆναι 1956.

5. Μν. ξ. σελ. 338: «Es wäre zu zeigen, dass dies im Temperament des Südländers wohlbe gründet ist.....».

τὴν γνώμην, ὅτι ὁ μονόλογος ἐγεννήθη ἐν ταῖς νοτιαῖς χώραις (Südländer) καὶ ὅτι οὗτος δὲν φαίνεται γνήσιος ἐν τῷ γερμανικῷ καὶ λοιπῷ δυτικῷ κόσμῳ, προσιδιάζει δὲ πλήρως εἰς τὴν ἰδiosisκρασίαν τοῦ κατοικοῦ τῶν νοτίως τῆς Γερμανίας χωρῶν. Ταῦτα ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς καὶ περὶ τῶν ἐξωτερικῶν προϋποθέσεων τοῦ μονολόγου.

2. ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΟΛΟΓΩΝ Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις, ἵνα ὑπάρξῃ μονόλογος, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὑπάρχουν ὠρισμένα αἷτια, ὡς καὶ τινες ἀφορμαί. Ταῦτα γενικῶς διακρίνομεν εἰς δύο, ἥτοι εἰς ἐκεῖνα, ἅτινα προέρχονται ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀφοροῦν μόνον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, καὶ εἰς ἐκεῖνα ἅτινα ἔχουν τὴν προέλευσίν των ἐξωθεν τοῦ ἀτόμου. Κατὰ ταῦτα ἔχομεν αἷτια ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά.

α) Ἐσωτερικά αἷτια. Ἐνταῦθα ὑπάγονται πάντα τὰ ἔντονα βιώματα, ἅτινα ζῆ ὁ ἄνθρωπος, δηλ. πᾶν ἔντονον συναισθημα ἐκ τοῦ ἐν ἑαυτῷ συναισθηματικοῦ πλοῦτου, ὅπερ ἀναμένει τὴν κατάλληλον μόνον ἀφορμὴν, ἵνα ἐκδηλωθῇ. Ἡ ποικιλία αὐτῆ τῶν συναισθημάτων, ὅποια εἶναι π.χ. τὸ τῆς τιμῆς, τῆς ἐλευθερίας, τὸ θρησκευτικόν, τὸ κοινωνικόν, ἢ τινά μόνον τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσεν ἀτμόσφαιραν, ἐν τῇ ὁποίᾳ νὰ γεννηθῇ μονόλογος. Ἐξ ἄλλου ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγανάκτησις, ἡ ἔντονος λύπη, ὡς καὶ ἡ χαρὰ ἢ ἡ ἀμηχανία ἢ ἡ ἀμφιβολία καὶ ἡ ἀπελπισία καὶ ἡ ἀγανάκτησις εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις ἀποτελοῦν τὰ αἷτια τῆς γενέσεως μονολόγων. Ἐπίσης δὲ τὰ καλολογικὰ συναισθήματα, ἅτινα ἐκδηλοῦνται ἀφθόνως ἐν τοῖς δημιουργήμασι τῶν τραγικῶν. Ἀλλὰ καὶ ἠθικαὶ καταστάσεις, ὡς π.χ. ἡ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἁμαρτίας κλπ., αἱ ὁποῖαι εὐλόγως ἐπιδροῦν ἐπὶ τὴν ψυχὴν, προκαλοῦσαι διαταραχὰς ἐν τῇ ἰσορροπίᾳ τῆς συνειδήσεως, εἶναι εὐλογον νὰ ὀδηγοῦν καὶ εἰς τὸν μονόλογον, ὅτε τὸ ἄτομον εἶναι ἀπηλπισμένον ἢ τελεῖ ἐν ἀπογνώσει¹. Παραλλήλως ὁμῶς πρὸς τὰς ὡς ἄνω καταστάσεις καὶ βιώματα, ὡς ἡ μετάνοια², ἢ ζῶηαι ἀντιθέσεις, ὡς ἡ ἀντίθεσις ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐσωτερικαὶ συγκρούσεις (ὡς ἡ τῶν καθηκόντων) καὶ ἡ ἐγώνια διὰ τὴν ἐκβασιν πράγματός τινος³, ὑποκρύπτονται πολλάκις ὑπὸ τὸν μονόλογον. Ἐπίσης ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἐναντι τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς, καὶ δὴ τῶν μεταφυσικῶν⁴, ὡς καὶ αἱ ἐκ διαφόρων αἰτίων προερχόμεναι

1. Πρόχειρον παράδειγμα ἔχομεν ἐν τῇ ἀριστουργηματικῇ, καὶ ἐξ ἐπόψεως ψυχολογικῆς, παραβολῇ τοῦ ἀσώτου (Λουκ. ιε' 11-22).

2. Πρόκειται περὶ καταστάσεων, αἵτινες εἶναι γνωσταὶ ὡς σύνθετα φαινόμενα. Πρβλ. W. Gruhen : μν. ἔ., σελ. 146.

3. A. Goes : μν. ἔ., σελ. 10.

4. Μίαν τοιαύτην θέσιν λαμβάνει καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ μνημονευθέντος μονολόγου Gespräch eines Lebensmüden mit seiner Seele ἤδη πολὺ ἔνωρις, ἐν Αἰγύπτῳ μάλιστα.

ἐσωτερικαὶ πιέσεις. Πάθη καὶ ἀψιθυμῖαι, τοῦτέστιν αἰφνίδιαι ἐκρήξεις τοῦ συναισθήματος, αἰτινες συνταράσσουσιν βαθέως τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ¹, εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων καὶ συνηθεστέρων αἰτίων τοῦ μονολόγου, ἐπὶ πλέον δὲ ἡ φαντασία, ἥτις πολλάκις εὐρίσκει τὴν κίνησιν καὶ ἐκφρασιν τῆς ἐν αὐτῷ.

β) Ἐξωτερικὰ αἰτία. Τοιοῦτου εἴδους αἰτία δέον νὰ ἀναζητήσωμεν, ἐν πρώτοις, ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι τοῦ ἀνθρώπου. Ἀσθένεια καὶ πάθη τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τιμωραὶ ἢ περιορισμοὶ καὶ στέρησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι πολλάκις ἐκ τῶν αἰτίων τοῦ μονολόγου, γνωστῆς οὐσης μάλιστα τῆς ἀλληλεπιδράσεως ψυχῆς καὶ σώματος ². Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας, τῆς ὁποίας ἡ στέρησις ἢ ὁ περιορισμὸς ἐπιδρᾷ ὡς αἴτιον διὰ τὴν γένεσιν τῶν μονολόγων, παρατηροῦμεν καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὁ παράγων ἐξωτερικὴ ἐλευθερία εἶναι ἀλληλένδετος πρὸς σειρὰν ὄλην λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς καὶ πρὸς πλεῖστα ὅσα βιώματα αὐτῆς. Τὸ ποσὸν τῆς ἐλευθερίας, ἢ μερικὴ ἢ καθ' ὅλοκληρίαν στέρησις αὐτῆς ἐκ διαφόρων ἐξωτερικῶν αἰτίων, ἐπιδρᾷ βαθυτάτα ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου, ὅσον ὀλίγα ἄλλαι καταστάσεις, ἡ δὲ ἀναγκαστικὴ μόνωσις καὶ ἡ ἔλλειψις περιβάλλοντος καταλλήλου εἰς ὠρισμένας φύσεις, ἰδίᾳ τὰς κοινωνικὰς, ὀδηγεῖ εἰς τὸν μονόλογον, ὡς εἰς διέξοδον τῆς ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης προκαλουμένης ἐσωτερικῆς ἀντιδράσεως.

Ἐπίσης αἱ ἐκάστοτε δύσκολοι περιστάσεις καὶ ἀτομικαὶ καὶ ἔθνικαὶ συμφοραὶ, αἱ εὐθῦναι καὶ αἱ ἐκτακτοὶ ὑποχρεώσεις καὶ γενικῶς πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἄρῃ ἢ διαταράξῃ ἐκ τῶν ἐξωθεν μίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μόνιμον ψυχικὴν κατάστασιν, ὅπως ἐπίσης καὶ νὰ διασαλεύσῃ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχουσαν ἡρεμίαν καὶ τὴν πνευματικὴν ἰσορροπίαν, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μονόλογον. Ὅμοίως δὲ καὶ αἱ ποικίλαι ἐκδηλώσεις τοῦ στενωτέρου ἢ εὐρυτέρου ἐμφύχου περιβάλλοντος, ὡς π.χ. συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια, ἀγάπη ἢ μῖσος, προσβολὴ τῆς τιμῆς ἢ μείωσις τῆς προσωπικῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου καὶ ἐν γένει ζωηρά, εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα συναισθήματα, ἀποτελοῦν σπουδαίους παράγοντας τοῦ μονολόγου.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ αἰτία, ἅτινα ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἄλλων προϋποθέσεων, δημιουργοῦν τοὺς μονολόγους καὶ τὴν παρεμφερῆ πλουσίαν φιλολογίαν τῶν διαφόρων ἐξομολογήσεων, τῶν ἡμερολογίων ἢ ἀπο-

1. X. Ἄνδρουτσου : Γενικὴ Ψυχολογία, σελ. 317, πρβλ. 282 καὶ 333. Περὶ ἀψιθυμίας ἰδὲ καὶ Θ. Βορέα : Ψυχολογία, σελ. 317 ἐξ.

2. Πολλὰ ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀρκούμεθα δ' ἐνταῦθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὸν Θ. Βορέαν : μν. ἐργ., σελ. 64 ἐξ. X. Ἄνδρουτσον : μν. ἐργ., σελ. 82 ἐξ. Δέον δὲ νὰ ὑπενθυμίσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἄλλοι τε καὶ ὁ Kretschmer ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὴν ἀλληλεπιδράσιν ταύτην. Πρβλ. καὶ Σ. Καλλιὰφ : Χαρακτ. ἢ Ψυχολογ. Τύποι, σελ. 17 ἐξ. Ἐπίσης δὲ καὶ Girensohn : μν. ἐργ., σελ. 125 καὶ 229.

μνημονευμάτων ιδιωτικοῦ χαρακτήρος, ἅτινα κατέλιπον εἰς ἡμᾶς προσωπικότητες, ὡς ὁ Κάτουλλος, ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος, ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Ρουσσώ, ἵνα ἀναφέρωμεν τὰ πλέον γνωστὰ ὀνόματα¹. Θὰ ἤρκει δὲ καὶ μόνον προσεκτικὴ ἀνάγνωσις τοῦ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, ἵνα διαπιστωθοῦν διὰ πλήθους παραδειγμάτων, ὅσα ἐν τῇ παρουσίᾳ παραγράφῳ ἐλέχθησαν περὶ τῶν προϋποθέσεων καὶ τῶν αἰτίων τῆς γενέσεως τοῦ μονολόγου. Τέλος ὡς πρὸς τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν αἰτίων, ἂς σημειωθῇ ὅτι εἶναι μόνον θεωρητικὴ καὶ γίνεται διὰ λόγους συστηματικούς, διότι ἐν τῇ πράξει ὑπάρχει μεταξὺ τούτων ἀλληλεπίδρασις καὶ συνεργασία.

3. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΜΟΝΟΛΟΓΟΥ Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν περὶ τὴν γένεσιν τοῦ μονολόγου θεμάτων ἐρχόμεθα ἤδη εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ. Ὡμιλήσαμεν ἤδη περὶ τῶν διαφόρων αἰσθημάτων καὶ συναισθημάτων, ἅτινα κατακλύζουν τὴν ψυχὴν τοῦ μονολογοῦντος ἀνθρώπου. Τὰ ἀπλᾶ καὶ σύνθετα ταῦτα ψυχικὰ φαινόμενα ὑπέστησαν ἐξέλιξιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου. Ἦρχισαν ὡς ἀπλοῖ ἐρεθισμοὶ καὶ ἀπέβησαν συναισθήματα ἐντάσεως καὶ βάθους, συνεπαγόμενα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀπώλειαν τῆς ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ συσκότισιν τοῦ νοῦ. Τὸ ἄτομον πολλάκις εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν ἀμηχανίας ἢ ὑπερδιεγέρσεως, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ ἀπελπισίας, προσπαθοῦν νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς νέας καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι τὸν συνταράσσουν ἢ τὸν ἄγουν καὶ πρὸς ἀδιέξοδον². Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ ἄτομον ἀντιδρᾷ δι' ὄλων τοῦ τῶν μέσων. Ὡς μίαν τοιαύτην ἀντίδρασιν πρέπει νὰ ἐρευνήσωμεν τὸν μονόλογον. Ψυχολογικὴ δὲ ἀνάλυσις αὐτοῦ ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν τρεῖς κυρίας ψυχικὰς καταστάσεις, εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν τῶν ὁποίων εἰσερχόμεθα ἐφεξῆς³.

α') Ἡ κατάστασις τῆς ὑπερεντάσεως. Κατ' αὐτὴν τὰ συναισθήματα εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κυριαρχοῦν, διότι ἔχουν τοσαύτην ἔντασιν καὶ βάθος καὶ εἶναι τόσον πολλά, ὥστε συμπλέκονται μεταξὺ τῶν καὶ ὑπερεκχειρίζουν τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου εἰς βαθμὸν, ὥστε πολλάκις νὰ

1. Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς θρησκευτικὰς ἐξομολογήσεις πρὸς Κ. G i r g e n s o h n : μν. ἔργ., σελ. 584 ἐξ., ὡς πρὸς δὲ τὰς μὴ θρησκευτικὰς πρὸς H e i l e r : μν. ἔργ., σελ. 213 ἐξ. καὶ συμπληρώματα.

2. Ὁ Εὐριπίδης, μεταξὺ ἄλλων θέτει ἐπὶ σκηνῆς τὸν Μενέλαον μονολογοῦντα ἐν μεγάλῃ ἀμηχανίᾳ.

τί φῶ; τί λέξω; συμφορὰς γὰρ ἀθλίαι

ἐκ τῶν πάροιθε τὰς παρεστώσας κλύω,..... (Ἐλένη 483 ἐξ.).

3. Ἄς ἐπιτραπῇ εἰς ἡμᾶς νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ τοιαύτη τριμερὴς, ὡς καὶ ἡ διὰ παραδειγμάτων διασάφησις αὐτῆς εἶναι καρπὸς τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος ἰδίας ἡμῶν ἐρεῦνης καὶ μελέτης. Ἐπίσης ὁμῶς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τριμερῆ διάκρισιν ποιεῖ-

αἰρώνται αἱ ὑπόλοιποι ψυχικαὶ καὶ νοητικαὶ λειτουργίαι τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐπικράτησις τοῦ συναισθήματος ἐμφανίζει τὸν μονολογοῦντα κυριαρχούμενον σχεδὸν ὑπὸ τοῦ συναισθήματος, ὅπερ ἐκρηγνύμενον παράγει συνήθως τοὺς ἐξωτερικοὺς μονολόγους, διότι ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ τοῦ μονολόγου δὲν ὑπάρχει τὸ διαλογικὸν στοιχεῖον². Τοῦτο συμβαίνει ἕνεκα τοῦ πλήθους καὶ τῆς σφοδρότητος τῶν συναισθημάτων, ἅτινα, ὡς εἴπομεν, ἀναστέλλουν συνήθως καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς διανοητικὰς λειτουργίας καὶ δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τὸν μονολογοῦντα ἄνθρωπον νὰ καταφύγῃ εἰς διαλογισμοὺς καὶ στοχασμοὺς³, οὐδὲ εἰς τὴν διαλογικὴν μορφήν τοῦ μονολόγου (ἐσωτερικοῦ), πράγματα τὰ ὅποια προϋποθέτουν μᾶλλον ἡρεμίαν, δι' ἣ καὶ χαρακτηρίζουν συνήθως τὸν ἐσωτερικὸν μονόλογον. Ἀντιθέτως ὁ ἐν ὑπερεντάσει μονολογῶν, μὴ χρησιμοποιοῦν τὸ διαλογικὸν στοιχεῖον, ἐκφράζει τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ συναισθήματά του ἐν συνεχεῖ μονολόγῳ, οὐχὶ μεγάλης ὅμως διαρκείας⁴. Ἡ τοιαύτη ὁμιλία εἶναι ζωνηρὰ καὶ ἔντονος, ὁ δὲ μονολογῶν ἐκρήγνυται, θὰ ἔλεγέ τις. Δὲν ἐπιλέγει τὰς ἐκφράσεις, αἵτινες συχνάκις προσβάλλουν ὄχι μόνον τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους⁵, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς ἠθικὰς ἀξίας, φθάνουσαι ἐνίοτε μέχρι τοῦ

ται ἡδη ὁ προμνημονευθεὶς ἔγκριτος ψυχολόγος τῆς θρησκείας Gruehen, ἀλλὰ προκειμένου μόνον περὶ τῶν παραψυχολογικῶν φαινομένων διακρίνων α) καταστάσεις ὑπεργρηγορσεως (Unterwache Zustände), β) ὀμαλήν ἐργρηγορσιν (Normalwachsein) γ) καταστάσεις ὑπεργρηγορσεως (Überwachen Zustände), μν. ἔ., σελ. 88 ἐξ.

1. Πρόκειται δηλαδή περὶ ἀψιθυμικῶν καταστάσεων, καθ' ἃς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Χ. Ἀνδρουτσός, « τὸ ποσὸν τῆς θυμικῆς διαθέσεως εἶναι ἀόριστον ἐκδηλούμενον καὶ διὰ τῆς ἀοριστίας τῶν γλωσσικῶν ἐκφράσεων... ». Μν. ἔργ., σελ. 282.

2. Πρόχειρον παράδειγμα ἔχομεν ἐν τῇ Μηδεῖα τοῦ Εὐριπίδου.

Αἰαὶ αἰαὶ.

ἔπαθον τλάμων ἔπαθον μεγάλων

ἄξι' ὀδυρμῶν, ὧ κατάρατοι

παῖδες ὀλοισθε στυγεράς μητρὸς

ξὺν πατρί, καὶ πᾶς δόμος ἐρῶι. (στ. 111-114).

¹ Ἐν τῷ βραχυτάτῳ τούτῳ μονολόγῳ ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς ἡ ἐν τῇ ψυχῇ τῆς ἡρώιδος ἐπικρατοῦσα τρικυμία. Τὰ συναισθήματα ποικίλλουν καὶ εἶναι μεγάλης ἐντάσεως, ὥστε νὰ διαταράσσουν τὴν ἐν τῇ συνειδήσει κρατοῦσαν τάξιν. Ὁ ἀτομικὸς πόνος, τὸ τραπὲν ἐγὼ καταπνίγει καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ μητρικὸν φίλτρον (« ὧ κατάρατοι παῖδες ὀλοισθε! »).

3. «...Κατὰ γενικὸν κανόνα ἡ θέλησις αὕτη ἐλάχιστα σκέπτεται. Δὲν δίδει λαβὴν εἰς ἐσωτερικὴν συζήτησιν, ἐκφραζομένην εἰς μονόλογόν τινα...» καθὼς παρατηροῦν οἱ Alf r. καὶ Maur. Croiset, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας (μετάφρ. Α. Πουρνάρα), III, σελ. 423.

4. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐκ τῶν ἀρχαίων τραγωδιῶν παραδειγμάτων ἀξίος μνείας ἐκ τῶν μονολόγων τοῦ Ἱερεμίου ὁ σ', 10 ἐξ., ὁ δ', 19-21 κλπ.

5. Πρβλ. τὸν μονόλογον τοῦ Ἱερεμίου «ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος ὁ εὐαγγελισμένος τῷ πατρὶ μου λέγων...» κλπ. (κ' 15).

νά καθάπτωνται και αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ¹. Τὰ αἷτια τὰ προκαλοῦντα τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ὑπερεντάσεως εἶναι ποικίλα, ὡς π. χ. ἔντονος χαρὰ ἢ λύπη. Δυσάρεστόν τι ἄγγελμα, ἀλλὰ και μικρά τις ἀφορμή, προϋποθέτουσα κόπωσιν ἢ ψυχικὸν και σωματικὸν πάθος, εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νά προκαλέσῃ τὴν διὰ βραχέων περιγραφεῖσαν κατάστασιν, ἥτις, ὡς εἶδομεν, ὀδηγεῖ πολλάκις εἰς τὸν μονόλογον.

β) Ἡ κατάστασις τῆς ἡρεμῆσεως. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι ἡ και φαινομενικὴ πολλάκις ἡρέμησις. Γενικῶς εἰπεῖν ἡ κατάστασις αὕτη διαφέρει τῆς πρώτης εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ νοῦ και τῶν διανοητικῶν λειτουργιῶν παραμερισμὸν τοῦ συναισθήματος. Ἐπικρατεῖ ὁ νοῦς, ἡ σκέψις, ἡ νηφαλιότης, δαμάζουσα και τὰ συναισθήματα, ἅτινα ἀπωθούμενα παραχωροῦν τὴν θέσιν των εἰς τὴν λογικὴν, ἥτις ἔχει εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸν λόγον. Ὁ μονόλογος, ὁ ὁποῖος ἀκούεται ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὐρισκομένου ἀνθρώπου, εἶναι διάφορος τοῦ τῆς προηγουμένης περιγραφείσης καταστάσεως. Εἶναι συνήθως ἐσωτερικὸς και ἔχει πλούσιον διαλογικὸν στοιχεῖον. Ὁ ἄνθρωπος συνομιλεῖ μεθ' ἑαυτοῦ ². Αἱ σκέψεις ἐκφράζονται ἐν τῷ μονολόγῳ και συνήθως ἐπακολουθεῖ συζήτησις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἀνθρώπου. Διατυποῦνται αἱ διάφοροι γνώμαι και ἐξ αὐτῶν ἐκλέγεται ἡ καλύτερα. Ὁ μονολογῶν πολλάκις προσπαθεῖ νά τακτοποιήσῃ τὰς σκέψεις του και νά εὑρῃ τὴν λύσιν εἰς τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα τὸν ἔχουν ὀδηγήσει εἰς πραγματικὴν ἀμηχανίαν ³. Αἰσθάνεται ἑαυτὸν τελείως μόνον και ἐκτιμᾷ τὰς διανοητικὰς του δυνάμεις, πολλάκις περισσότερον τοῦ δέοντος.

Ἐπὶ τῶν ὅμοιων ἡρεμῶν ἀρκεταὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ μονολογῶν δὲν εὐρίσκεται εἰς ἕκτακτον τινὰ κατάστασιν, ἀλλ' ἀπλῶς προβαίνει εἰς αὐτοεξέτασιν και εἰς διαπιστώσεις και λαμβάνει θέσιν ἔναντι τῶν διαφόρων προβλημάτων τῆς ζωῆς, φιλοσοφῶν κλπ. Ἄλλοτε πάλιν ἡ ἡρεμία, ἥτις ἐπικρατεῖ,

1. Εἰς τοιαύτας καταστάσεις εἶναι συνήθης και ἡ αὐτοκατάρτα ἐν μονολογικῇ μορφῇ, ὡς αὕτη ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους π.χ. τῆς Π. Δ. παρ' Ἱερεμιά κ', 14 ἐξ. και Ἰωβ γ' 1 ἐξ. κλπ. Δέον ὅμως νά σημειωθῇ, ὅτι ἡ αὐτοκατάρτα δὲν ἀπαντᾷ μόνον ἐν τῇ ὑπερεντάσει, ἀλλὰ και ἀλλαχοῦ.

2. Τὸ φαινόμενον εἶναι συνήθιστατον και ἀπαντᾷ ἀφθόνως ἤδη και ἐν τῇ ἀρχαιστάτῃ ἐποχῇ, ὡς θέλομεν και κατωτέρω ἴδει, ὡς πρόχειρον δὲ παράδειγμα ἔστω τὸ τοῦ Ἱερεμίου ε' 4-6 κλπ.

3. Ὁ Ντοστογιέφσκη παρέχει ἐξαιρετὸν μονόλογον ἐν τῷ ἔργῳ του « Μία δραματικὴ αὐτοκτονία », ἔνθα ὁ σύζυγος τῆς αὐτοκτονήσασῃς προσπαθεῖ νά τακτοποιήσῃ τὰς σκέψεις του. Τοῦ μονολόγου τούτου, ὅστις σημειωτέον ἀποτελεῖ ὁλόκληρον τὸ ἀναφερθὲν ἔργον, προηγεῖται διαφανιστικωτάτῃ ἐπὶ τοῦ θέματός μας εἰσαγωγὴ τοῦ συγγραφέως. Προβλ. ἐπίσης και τὸν ἀνωτέρω ἀναφερθὲντα εὐρωπαϊδεῖον μονόλογον τοῦ Μενελάου (Ἑλένη στ. 483 ἐξ.).

εἶναι μόνον φαινομενική¹, ὁ δὲ μονολογῶν εὐρίσκεται ἐν ἐσωτερικῇ διαμάχῃ, ἐν ἣ προσπαθεῖ νὰ κυριαρχήσῃ διὰ τοῦ μονολόγου του.

Εἰς περιπτώσεις τῆς πραγματικῆς ἢ καὶ τῆς φαινομενικῆς ἡρεμίας ὁ παράγων Θεὸς ἐμφανίζεται εἴτε ὡς ἐκτιμώμενος δεόντως εἴτε ὡς ὑποτιμώμενος. Συμβαίνει δὲ ἐνίοτε ἡ θέσις τοῦ μονολογοῦντος ἔναντι τοῦ Θεοῦ νὰ εἶναι τελείως ἀρνητικῆ. Καὶ ἐνταῦθα ἀκούονται βαρεῖαι ἐκφράσεις, ἔστιν ὅτε καὶ ἐναντίον αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοῦ, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν νὰ προέρχονται ἐκ τῆς ἀκουσίας ἴσως ὑποτιμήσεως τῆς Θείας Προνοίας κλπ. καὶ ὑπερτιμήσεως τῶν ἰδίων δυνάμεων. Ὅπως δὲ ποτε αἱ τυχὸν ὕβρεις, αἵτινες ἐκφεύγουν τοῦ στόματος, δὲν ἔχουν διαφύγει τὸν ἔλεγχον τοῦ νοῦ, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκφράζονται κατόπιν σκέψεως. Ἐπὶ πλέον δὲ τὴν κατάστασιν τῆς φαινομενικῆς ἡρεμίας προκαλοῦν ποικίλα αἵτια, ἅτινα εἶναι δυνατὸν νὰ συνεπάγονται καὶ συγκρούσεις καθηκόντων. Ταῦτα καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐν ἡ ρ ε μ ί α ἀναπτυσσομένου μονολόγου.

γ) Η κατάστασις ὑποτονίας. Τὴν ψυχὴν τοῦ μονολογοῦντος ἀτόμου ἐν τοιαύτῃ καταστάσει δὲν διακρίνει ἡ ὑπερέντασις τῆς πρώτης περιπτώσεως, οὔτε ἡ πραγματικῆ ἢ φαινομενικῆ νηφαλιότης τῆς δευτέρας, ἀλλὰ κατὰπτωσις γενικῆ. Ἡ δὲ κατὰπτωσις αὕτη, ἥτις εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος τῆς πρώτης, ἐπηρεάζει καὶ τὰς διανοητικὰς, καὶ δὴ καὶ τὰς ἠθικὰς, καθὼς καὶ αὐτὰς τὰς σωματικὰς δυνάμεις. Τὰ ὅσα κατὰ τὸν μονολογὸν τῆς τοιαύτης καταστάσεως λέγονται δὲν διακρίνει ζωηρότης τῶν ἐκφράσεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐμφαίνει ἀπελπισίαν ἢ ἀμφιβολίαν περὶ πάντων, ὡς καὶ περὶ αὐτῆς τῆς υπάρξεως τοῦ ἰδίου « Ἐγὼ » τοῦ ἀνθρώπου². Πρόκειται περὶ καταστάσεως ἐγγιζούσης ἐνίοτε τὰ ὅρια τοῦ πραγματικοῦ μηδενισμοῦ. Ὅπως δὲ ποτε ἐλλείπει ἡ αὐτοπεποιθησις καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίς ἰδίᾳ εἰς τὰς βαρυτέρας μορφὰς, χωρὶς νὰ σημαίνῃ τοῦτο ὅτι ἐλλείπει καὶ ἡ πρὸς ἐκεῖνον πίστις. Ἡ ἀπελπισία καὶ ὁ πρόδρομος αὐτῆς, ἡ ἀμφιβολία, συσκοτίζουν τὸν νοῦν καὶ ἐπιδροῦν ἀρνητικῶς ἐπὶ τῆς βουλήσεως, ἥτις εἶναι χαλαρά, ἐν ἀντι-

1. Φαινομενικὴν ἡρεμίαν ἐμφανίζει ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῷ Αἴαντι:

*Ἄπανθ' ὁ μακρὸς κἀναριθμητὸς χρόνος
φύει τ' ἄδηλα καὶ φανέντα κρύπτεται
κοκκ' ἔστ' ἀελπιον οὐδέν, ἀλλ' ἀλίσκεται
χῶ δεινὸς ἄρκος, καὶ περισκελεῖς φρένες. (646 ἐξ.).*

Πρβλ. καὶ τὸν ἐν τῇ αὐτῇ τραγωδίᾳ :

*«Ὁ μὲν σφαγεὺς ἔστηκεν, ἧ τομώτατος
γένοιτ' ἄν, εἴ τῳ καὶ λογίζεσθαι σχολή,
δῶρον μὲν ἀνδρὸς Ἐκτορος, ...» κλπ. (815 ἐξ.).*

2. Πρβλ. τὸ τοῦ σαιξπηρείου Ὁθέλου : « to be or not to be ? ».

θέσει πρὸς τὰς προηγηθείσας καταστάσεις ¹. Ὁ δὲ οὕτω μονολογῶν ἄνθρωπος δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμῆσῃ δεόντως τὴν τε κατάστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκεται, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις, ὡς καὶ τὴν ἔξωθεν ἢ ἄνωθεν βοήθειαν.

Ἐνδεικτικὰ τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῆς ὑποτονίας τοῦ συναισθήματος καὶ καταπτώσεως τοῦ ἠθικοῦ εἶναι τὰ διάφορα ἐπιφωνήματα ἀπελπισίας, ἅτινα χρησιμοποιοῖ τὸ ἄτομον ἐν τοῖς μονολόγοις του ². Ὁ μονόλογος εἰς τὰς καταστάσεις ταύτας εἶναι εἴτε ἐσωτερικός, ἔπου ἐπικρατεῖ δηλ. τὸ διαλογικὸν στοιχεῖον καὶ ἡ σκέψις, εἴτε πάλιν ἐξωτερικός, ἔπου δηλαδὴ κυριαρχεῖ τὸ συναισθημα. Τόσον ὅμως τὸν νοῦν καὶ τὴν σκέψιν, ὅσον καὶ τὸ συναισθημα, δὲν χαρακτηρίζει ἡ ἔντασις, ἀλλὰ ἡ ὑποτονία.

Ἦδη πρὶν ἢ κλείσωμεν τὴν παράγραφον ταύτην, θὰ πρέπη νὰ ἀσχοληθῶμεν καὶ εἰς ἄλλο τι, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὸν μονόλογον γενικῶς καὶ ἰδιαίτερώς τὸν ἐσωτερικόν. Ἐννοῦμεν τὴν ἐν αὐτῷ παρουσιαζομένην διάστασιν τοῦ « ἐγώ » ³. Οὐχὶ σπανίως ἐν τῷ μονολόγῳ διακρίνομεν δύο « ἐγώ ». Τοῦτο δὲ συμβαίνει κυρίως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ μονολόγῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται ἄλλωστε ἡ διάστασις αὕτη καὶ πλέον ἐμφανῆς, ὅτε ἔχομεν διάλογον μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ « ἐγώ » του, εἰς τόνον ζωηρὸν καὶ μετὰ τῶν ἄλλων χαρακτηριστικῶν τοῦ διαλόγου.

Ἐν τούτοις ἡ συνήθως φαινομενικὴ καὶ συμβατικὴ μόνον διάκρισις αὕτη, δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ βαθυτέρα καὶ πραγματικὴ, ὡς π.χ. συμβαίνει εἰς τὰς περιπτώσεις συγκρούσεως τῶν καθηκόντων κλπ. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διάκρισις εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ μέχρις αὐτοῦ τοῦ διχασμοῦ, ὅστις συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι ἐμφανῆς ἐν τῷ μονολόγῳ, διαταράσσων τὸν ψυχικὸν κόσμον μετὰ πάντων τῶν ἐπακολούθων τοῦ διχασμοῦ τούτου. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δὲν εἶναι ἀσύνηθες τὸ φαινόμενον τοῦ κλονισμοῦ καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς πνευματικῆς ἰσορροπίας, κλονισμοῦ ἐξικνουμένου μάλιστα καὶ εἰς βαθμὸν ψυχικῆς ἀνωμαλίας ⁴. Πάντα ταῦτα τὰ στάδια τῆς ἐσωτερικῆς

1. Ὁ μνημονευθεὶς Αἴας μονολογεῖ:

*αἰ αἰ· τίς ἂν ποτ' ᾤεθ' ὄδ' ἐπόννημον
τοῦμόν ξήνοισεω ὄνομα τοῖς ἐμοῖς κακοῖς; (στ. 430 ἐξ.).*

Ἐν δὲ τῷ μονολόγῳ τούτῳ ἀποκαλύπτεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς μας ὁ βαθύτατος πόνος τοῦ Σαλαμινίου ἥρωος, ὅστις ἀλγεῖ μέχρι τῶν τρισβάθων τῆς καρδίας του, πληγείσης καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς ἀξιοπρεπείας του. Οὕτως ὁ Αἴας δὲν ἔχει ἀκμαῖον τὸ ἠθικόν του καὶ ἡ ἀπελπισία σκοτίζει τὸν νοῦν του.

2. Αἱ τραγῳδαὶ τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν εἶναι πλήρεις τοιαύτων ἐπιφωνημάτων. Περαιτέρω δὲ ἐπιφωνήματα κλπ. παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ W e n d e l T h i l d e: Die Gesprächsanrede im Griech. Epos und Drama der Blütezeit. (1929).

3. Εἰς ὅ,τι ἀφορὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο πρβλ. T. B I R L.: ἔργ. μν., σελ. 241.

4. Ὁ μονόλογος εἰς τὰς τοιαύτας περιπτώσεις μεταβάλλεται εἰς παραλήρημα.

διαμάχης πρὸς τὸ ἕτερον ἐγὼ κλπ. δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν τοῖς διαφόροις μονολόγοις καὶ ἰδίᾳ ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ¹.

Προσπαθοῦντες νὰ δώσωμεν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου τοῦ ἐσωτερικοῦ διχασμοῦ, ἀποδίδομεν τοῦτο συνήθως εἰς τὴν σύγκρουσιν καὶ ἀντίθεσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πρὸς τὸν διάφορον αὐτοῦ ἐσωτερικόν. Οἱ δὲ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας μονόλογοι εἶναι πλήρεις τοιούτων ζωηρῶν ἀντιθέσεων καὶ ἐσωτερικῶν συγκρούσεων, αἵτινες παρουσιάζουν εἰς ἡμᾶς τὸ ἄτομον ἀντιτιθέμενον πρὸς τὰς ἰδικὰς του σκέψεις ἢ καὶ ἀπαρνούμενον τὰς ἰδέας του καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἑαυτὸν του ἐν ζωηρῶ διαλόγῳ τῶν δύο ἐγὼ του. Καταφεύγων εἰς τὸν μονόλογον ὁ ἄνθρωπος, ὅστις εὐρίσκεται εἰς δυσκόλους στιγμάς, καὶ δὴ συνήθως εἰς στιγμάς ἀγωνίας, προσπαθεῖ διὰ τοῦ διαλόγου τῶν δύο ἐγὼ νὰ λύσῃ τὴν ἀμηχανίαν του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν προτέραν ἡρεμίαν. Κἀτωθεν δὲ τοῦ τοιούτου διαλόγου ὑποκρύπτεται ἡ τάσις τοῦ ἀτόμου νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἀτομικότητος καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἰσορροπίαν εἰς τὰς ἀντιρρόπους δυνάμεις τοῦ ἐσωτερικοῦ του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται, πλὴν τῶν περιπτώσεων ψυχασθενείας, ὅπου ἡ διάσπασις, ὡς εἶπομεν, εἶναι πραγματικὴ καὶ τὸ χάσμα ἀγεφύρωτον ².

4. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΜΟΝΟΛΟΓΟΝ Καὶ ἤδη ὀλίγα τινὰ μόνον διὰ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν μετὰ τὸν μονόλογον. Αὕτη διαφέρει τῶν προηγηθεισῶν καὶ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν κατὰ τὸν μονόλογον κρατοῦσαν κατάστασιν, οὕτως ὥστε καὶ ἐνταῦθα νὰ ἔχωμεν ἀντιστοίχως τρεῖς καταστάσεις ³.

α) Μετὰ τὴν ὑπερέντασιν. Μετὰ τὸν μονόλογον τῆς α' ψυχικῆς καταστάσεως, ἥτις εἶχεν ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τὴν ὑπερέντασιν

1. "Ἄριστον, ὅσον καὶ παλαιότατον παράδειγμα, εἰς ὃ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην διαμάχην, ἔχομεν καὶ εἰς τὸν ἤδη μνημονευθέντα μονόλογον τῆς Αἰγύπτου «ὀμίλια ἐνὸς κουρασμένου ἐκ τῆς ζωῆς πρὸς τὴν ψυχὴν του». Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τούτῳ μονολόγῳ ὁ μὲν κεκμηκὼς ἐκδηλοῖ τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἀποθάνῃ, ἐκφράζων ταύτοχρόνως τὴν ἀηδίαν του πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε ζωὴν. Ἐκ παραλλήλου δέ, ἡ ψυχὴ προσπαθεῖ νὰ τὸν μεταπεισῃ. Πρβλ. ἐπίσης ὑποσημείωσιν 2 σελ. 239.

2. Μεταξὺ τῆς καταστάσεως τῆς ὑπερέντασεως καὶ τῆς ἡρεμῆσεως θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ τοποθετηθῇ καὶ ἡ κατάστασις τῆς ἐντάσεως, ὅποτε αἱ καταστάσεις θὰ ἦσαν οὐχὶ πλέον τρεῖς, ἀλλὰ τέσσαρες, ἦτοι ὑπερέντασις, ἐντασις, ἡρέμησις, ὑποτονία. Παρὰ ταῦτα, προτιμῶμεν τὴν τριμερῆ διαίρεσιν περιλαμβάνοντες τὴν ἐντασιν εἰς τὴν ὑπερέντασιν, ἐφ' ὅσον μάλιστα τὰ μεταξὺ τῶν δύο ὅρια δὲν εἶναι πάντοτε τοσοῦτον σαφῆ, δεδομένου ὅτι ὁ ἐν ἐντάσει διατελὼν εὐκόλως ὑφίσταται μετάπτωσιν εἰς τὴν ὑπερέντασιν.

3. Αἱ καταστάσεις αὗται εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὴν πορείαν τῶν συναισθημάτων, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἐν τ ἄ σ ε ω ς εἰς τὴν χ α λ ἄ ρ ω σ ι ν ἢ ἀπὸ τῆς δ ι ε γ ἔ ρ σ ε ω ς εἰς τὴν ἡ ρ ἔ μ η σ ι ν (τῇ συμμετοχῇ καὶ τῆς βουλήσεως) κλπ., καθὼς παρετήρησεν ἤδη ὁ Wundt, (παρὰ Θ. Βορέα : μν. ἔργ., σελ. 315, πρβλ. Stern : μν. ἔργ., σελ. 710 ἐξ.).

τοῦ συναισθήματος, ἐὰν δὲν αὐξηθῆ εἰς ἔτι μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ ὑπερέντασις, πρᾶγμα οὐχὶ σπάνιον, ἀκολουθεῖ κατάστασις χαλαρώσεως καὶ ἀνακουφίσεως, πολλάκις δὲ καὶ γαλήνης συνοδευομένης ὑπὸ χαλαρώσεως καὶ τῶν σωματικῶν δυνάμεων. Ὁ νοῦς, ὅστις κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν κατάστασιν τῆς ὑπερέντασεως εἶχε σκοτισθῆ ἐκ τῆς ἐντάσεως τοῦ συναισθήματος, ἀνακτᾷ πάλιν τὴν θέσιν του, ἐνῶ ἀντιθέτως τὸ συναίσθημα ὑποχωρεῖ καὶ δίδει τὴν θέσιν του εἰς τὰς σκέψεις. Ἡ νέα αὕτη κατάστασις δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν λογικὴν νὰ ἐλέγξῃ τὰ ὅσα συνέβησαν καὶ ἐλέχθησαν ἐν τῷ μονολόγῳ. Ἐκ τῆς ἀναθεωρήσεως ταύτης πολλάκις προέρχεται νέα ψυχικὴ κατάστασις τελειῶς διάφορος τῆς πρώτης ¹. Ἡ δὲ μεταμέλεια διὰ τὰ λεχθέντα χαρακτηρίζει συνήθως τὴν νέαν ταύτην ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ μονολογήσαντος ².

β) Μετὰ τὴν ἡρέμησιν. Ἡ μετὰ τὸν μονόλογον ἀντίστοιχος κατάστασις πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν κατ' αὐτὸν κατάστασιν τῆς ἡρεμήσεως εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν κατὰ τὸν μονόλογον κατάστασιν τῆς ὑπερέντασεως τοῦ συναισθήματος, ἢ σπανιότερον πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς ὑποτονίας ³. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὸ προσκῆνιον τοῦ μέχρι στιγμῆς δευτερευόντως δρῶντος συναισθήματος καὶ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν. Πολλάκις ἐπίσης ἡ βούλησις ἐκδηλοῦται ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ της, ἵνα πραγματοποιήσῃ τὰ ἀποφασισθέντα κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν μονόλογον ⁴. Ὡς πρὸς δὲ τὸν συναισθηματικὸν κόσμον, ὡς ἀνωτέρω ἤδη εἴπομεν, τοῦτον εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρίζῃ ἔντασις, ὅτε τὸ ἄτομον διακρίνεται διὰ τὴν αὐτο-

1. Πρβλ. X. Ἀνδρούτσου: μν. ἔργ., σελ. 318. «...Ὁ ἄνθρωπος ἐν ἀψιθυμίᾳ εἶναι ἐκτὸς ἑαυτοῦ, λέγων καὶ πράττων τοιαῦτα, δι' ἃ μετανοεῖ, εὐθύς ὡς συνέλθῃ».

2. Πολλάκις ὅμως ἡ κατάστασις παραμένει καὶ μετὰ τὸν μονόλογον ἢ αὐτῇ, ὅπως π.χ. μετὰ τὸν μνημονευθέντα (σελ. 29 ὑπόσ. 2) μονόλογον τῆς Μηδείας ἀκολουθεῖ ἕτερος στρεφόμενος ἐναντίον αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεως τῆς ἡρωίδος:

αἰαί!

Αἰά μου κεφαλῆς φλόξ οὐρανία

βαίη· τι δέ μοι ζῆν ἔτι κέρδος;

Φεῦ φεῦ θανάτω καταλυσαίμαν,

βιοτῶν συγγερῶν προλιπούσα. (στ. 143 ἐξ.).

3. Πρόχειρον παράδειγμα μεταπτώσεως ἀπὸ ἡρεμήσεως εἰς ὑποτονίαν ἔστω ὁ προμνημονευθεὶς μονόλογος τοῦ Αἰάντος (στ. 814 ἐξ.). Ἐν συνεχείᾳ δηλ. ὁ ὑποψήφιος αὐτόχειρ μεταβάλλει ψυχικὴν κατάστασιν (στ. 853) καὶ ἡ φαινομενικὴ ἡρεμία του δίδει τὴν θέσιν της εἰς τὴν ὑποτονίαν. Ἡ μεταστροφή αὕτη γίνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ φθάνει πλέον εἰς τὴν ἐπίκλησιν τοῦ θανάτου «Ἔθ' ἄνατε, θάνατε, νῦν μ' ἐπίσκεψαι μολών...» (στ. 854 ἐξ.) κλπ.

4. Ὁμοίως ἐν τῇ καὶ ἀνωτέρω ἀναφερθείσῃ παραβολῇ τοῦ Ἀσώτου, οὗτος, ἀφοῦ ἐμονολόγησε (στ. 17-19) καὶ ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπιστροφῆς του, θέτει εὐθύς εἰς ἐφαρμογὴν τὰ ἀποφασισθέντα (στ. 20 ἐξ.).

πεποιθήσιν του, εἴτε πάλιν ἐνδέχεται νὰ διακατέχηται ὑπὸ ὑποτονίας τοῦ συναισθήματος καὶ ἀμφιβολίας, ἥτις ἀρχίσασα ἤδη διὰ τοῦ μονολόγου νὰ ἐμφιλοχωρῇ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μονολογοῦντος, ὥστε νὰ κλονίξῃ τὴν πίστιν πρὸς τε τὸν ἑαυτὸν του καὶ πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀξίας καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν.

γ) Μετὰ τὴν ὑποτονίαν. Τὴν κατὰ τὸν μονόλογον κατάστασιν τῆς ὑποτονίας τοῦ συναισθήματος εἶναι δυνατὸν νὰ διαδέχεται εἴτε μία ἀνθρώποις τούτου ¹ μετ' ἀντιστοίχου ἐπενεργείας ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἀτόμου, ἢ ἡ ἔτι ἐντονωτέρα κατάστασις ὑποτονίας τοῦ συναισθήματος, καὶ δὴ καὶ ἡ εἰς μεγαλύτερον ἔτι βαθμὸν κατάπτωσις τοῦ ἠθικοῦ τοῦ μονολογήσαντος. Ἡ δὲ κατάπτωσις αὕτη συνοδευομένη ὑπὸ ἀπελπισίας, ἐξικνουμένης πολλάκις μέχρις ἀπογοητεύσεως, ἥτις σκοτίζει τὸ λογικόν, ὀδηγεῖ οὐχὶ πλέον εἰς μονόλογον, ἀλλ' εἰς ἀπονεομημένον ἐνίοτε διάβημα, ὡς διέξοδον, πρὸς ἀνακούφισιν καὶ λύτρωσιν ².

Ταῦτα ἐν ὀλίγοις καὶ περὶ τῶν τριῶν μετὰ τὸν μονόλογον καταστάσεων, αἵτινες, θὰ πρέπη νὰ τονίσωμεν (καὶ τοῦτο ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τὰς τρεῖς ψυχολογικὰς καταστάσεις κατὰ τὸν μονόλογον), δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ συμβαίνουσι ἐπακριβῶς, ὡς προδιεγράψαμεν, ἀλλὰ συχνάκις ἡ ψυχολογικὴ

1. Ἡ ἀνθρώποις αὕτη φθάνει πολλάκις τὴν ὑπερέντασιν. Π.χ. ὁ Οἰδίπους (τύραννος) ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῶν μονολόγων τῆς ὑποτονίας (π. χ. στ. 1307 ἐξ., 1313 ἐξ. κλπ.) καταλήγει εἰς τὸν μονόλογον·

*ὄλοιθ' ὅστις ἦν, δεσ ἀπ' ἀγρίας πέδας
νομάδος ἐπιποδίας ἔλαβέ μ', ἀπὸ τε μόνου
ἔρρητο κἀνέσωσεν, οὐδὲν εἰς χάριν πράσσων.* (στ. 1349ἐξ.),

ἐν ᾧ καταρᾶται τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τὸν διέσωσε κλπ.

2. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἐπικαλεσθῇ πλῆθος μονολόγων. Θὰ περιρροισθῶμεν ἕως ἐνταῦθα εἰς τὸν μονόλογον τῆς Δηϊανείρας, ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς αὐτοκτονίας τῆς·

*ὦ Λέχη τε καὶ νομφεῖ' ἐμὰ,
τὸ λοιπὸν ἤδη χαίρεθ', ὡς ἔμ' οὔποτε
δέξεσθ' ἔτ' ἐν κοίταισι ταῖς δ' ἐννήτριαν.* (Τραχίνια στ. 922ἐξ.)

καὶ εἰς τὸν μονόλογον τοῦ Ἀλαντος, κατεχομένου ἤδη ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς αὐτοκτονίας·

*Ἰὼ σκότος, ἐμὸν φάος,
ἔρεβος ᾧ φαεννότατον, ὡς ἐμοί,
ἔλεσθ', ἔλεσθέ μ' οἰκήτορα,
ἔλεσθέ μ'.* (στ. 394 ἐξ. τῆς φερωνύμου τραγωδίας).

Ἐνταῦθα ὁ ἦρωας, ἐν καταστάσει ὑποτονίας διατελὼν, μονολογεῖ καί, ὡς ὁ Ὀησεὺς (ἐν τῷ Ἴππολύτῳ, στ. 836 ἐξ.) καὶ ὁ Κρέων (ἐν τῇ Ἀντιγόνη 1329 ἐξ.) κλπ., ἐπιθυμεῖ διακαῶς τὸν θάνατον. Καὶ ἐνῶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων οἱ δύο τελευταῖοι ἀρκοῦνται εἰς τοὺς λόγους, ὁ Ἄλας μετ' ὀλίγον αὐτοκτονεῖ. Δέον ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι οὐχὶ μόνον ἐν τῇ καταστάσει τῆς ὑποτάσεως αὐτοκτονεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ πολλάκις καὶ μετὰ μονόλογον φαινομενικῆς ἡρεμίας ἢ καὶ ὑπερέντασεως.

κατάστασις κατὰ καὶ μετὰ τὸν μονόλογον εἶναι σύνθεσις ἐκ τῶν δύο πρώτων, ἢ ἀκόμη καὶ τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας. Δηλαδή δυνατόν ἐν τῇ ψυχῇ νὰ ἐναλλάσσωνται τοιαῦται μεταπτώσεις ἀπὸ ὕψους εἰς βάθος καὶ ἀπὸ βάθους εἰς ὕψος. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀπαριθμηθοῦν καὶ περιγραφοῦν πλῆθος ἄλλων ψυχολογικῶν καταστάσεων τῶν μονολογούντων, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ τοποθετηθοῦν μεταξὺ τῶν τριῶν μνημονευθεισῶν καὶ τῶν ἀντιστοίχων τούτων. Κατὰ βάσιν ὁμοίως αἱ καταστάσεις μετὰ καὶ κατὰ τὸν μονόλογον παραμένουν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τοιαῦται περίπου, ὁποίας περιγράψαμεν, αἱ δὲ λοιπαὶ εἶναι ἀποκλίσεις ἐξ ἐκείνων. Τοῦτο δέ, ὡς εἶναι εὐλογον, ἐξαρτᾶται ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων αἰτίων, ἅτινα προὔκαλεσαν τὰς καταστάσεις ταύτας, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ψυχοσυνθέσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ φυσικοῦ καὶ ἐμφύχου περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῆ καὶ μονολογεῖ ὁ ἄνθρωπος.